

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Viešosios teisės katedra

Gintarės Čepulytės

V kurso, taikomosios jurisprudencijos

studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Piktnaudžiavimo teise institutas Lietuvoje: įstatyminis
reguliavimas ir teismų jurisprudencija**

Vadovė: doc. dr. Giedrė Lastauskienė

Recenzentas: lekt. dr. Deividas Poška

Vilnius

2018

TURINYS

ĮVADAS	3
I dalis. PIKTNAUDŽIAVIMAS TEISE TEORINIU POŽIŪRIU	8
1.1. Draudimo piktnaudžiauti teise samprata Lietuvos teisės doktrinoje	8
1.2. Sąžiningumo principas – draudimo piktnaudžiauti teise dalis	11
1.3. Piktnaudžiavimas teise – netinkamas subjektinės teisės įgyvendinimas	13
II dalis. PIKTNAUDŽIAVIMO TEISE IDENTIFIKAVIMAS ĮSTATYMINIAME REGULIAVIME IR TEISMŲ PRAKTIKOJE	18
2.1. Draudimo piktnaudžiauti teise instituto įtvirtinimas teisės aktuose	18
2.2. Draudimas piktnaudžiauti teise civilinėje teisėje	20
2.3. Draudimas piktnaudžiauti teise civilinio proceso teisėje.....	24
2.3.1. Reikalavimo pateikimas teismui.....	32
2.3.2. Subjektyviosios kaltės doktrina procesinio piktnaudžiavimo atveju.....	34
III dalis. DRAUDIMO PIKTNAUDŽIAUTI TEISE PAŽEIDIMO TEISINĖS PASEKMĖS	36
3.1. Nuostolių atlyginimas.....	37
3.1.1. Didesnės bylinėjimosi išlaidos kaip priemonė prieš piktnaudžiavimą procesu.....	40
3.2. Bauda kaip priemonė prieš piktnaudžiavimą procesu	41
3.3. Atsisakymas ginti teisę.....	44
3.4. Užstatas	46
IŠVADOS.....	48
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	50
SANTRAUKA	57
SUMMARY	58

ĮVADAS

Temos aktualumas, problematika ir mokslinis naujumas.

Teisės prigimtis nepripažįsta situacijų, kai asmuo realizuodamas savo teises veikia pažeisdamas įstatymus, sąžiningumo bei protingumo principus, moralinius standartus. „Piktnaudžiavimo problema nėra savarankiškas ir konceptualiai bei istoriškai autonomiškas dalykas. Ši doktrina iškyla ant bendrųjų sąžiningumo ir teisingumo vertybių, fundamentaliausių teisės idėjų, glūdinčių pačiose giliausiose teisinėse sistemose¹“. Visose teisės sistemose piktnaudžiavimas teise – neleistinas elgesys, nes drąsiai galima teigti, kad teisė nustatoma svarbiems tikslams siekti, todėl negalima leisti asmeniui jam suteiktą teisę įgyvendinti nesąžiningai piktnaudžiaujant, nes tokiu atveju atsiranda pavojus paneigti ne tik pačią teisės prigimtį, bet ir jos saugomas vertybes. Asmeniui netinkamai įgyvendinant subjektines teises, kartu pažeidžiamos ir kitų subjektų teisės ir teisėti interesai. Įstatymų leidėjas piktnaudžiavimą teise apibūdina gana plačiai, todėl didelis teismų darbo krūvis ir bylų nagrinėjimo lėtumas – viena aktualiausių šių dienų problemų. Viešose diskusijose teismų veikla dažnai vertinama kritiškai: išsakoma, kad žmonės jaučiasi teisiškai nesaugūs, kad teismų autoritetas ir visuomenės pasitikėjimas jais yra žemo lygio. Nekontriuojamas ir nebaudžiamas piktnaudžiavimas teise gali būti laikomas viena iš tokio rezultato priežasčių.

Daugiausia dėmesio piktnaudžiavimui teise yra skirta Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse² (toliau – Civilinio proceso kodeksas, CPK), kuriame draudimas piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis įtvirtintas prie civilinio proceso principų, o pasekmės už piktnaudžiavimą procesu numatytos 95 straipsnyje. Teismų praktikoje galima rasti teisinės atsakomybės priemonių už piktnaudžiavimą procesu, tačiau jos labiau susiję su specifine situacija nei formuojama taisykle. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse³ (toliau – Civilinis kodeksas, CK), draudimo piktnaudžiauti teise imperatyvas įtvirtintas bendrųjų nuostatų dalyje, 1.2 straipsnyje. Neleistinumas piktnaudžiauti teise detalizuojamas 1.137 straipsnio 3 dalyje. Toks draudimo piktnaudžiauti teise instituto reglamentavimas, nustatant bendrąsias normas suponuoja, kad jos gali būti pritaikomos universaliai, jeigu nepatenka į specialaus reglamentavimo sritį. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 577 straipsnio 3 dalies

¹ TARUFFOM M. *Abuse of Procedural rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer law International, 1999, p. 5. Iš BRAZDEIKIS, A. *Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S)*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 185.

² Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 36-1340.

³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 74-2262.

1 punkte įtvirtinta norma, kuri nurodo asmens, traukiamo administracinėn atsakomybėn, privalomo elgesio modelį – laikytis nustatytos teisenos tvarkos ir nepiktnaudžiauti savo procesinėmis teisėmis⁴. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 11 straipsnio 2 dalyje draudimas piktnaudžiauti administraciniu procesu įtvirtintas kartu su proceso operatyvumo ir ekonomiškumo principais⁵. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso⁶ 228 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi. Remiantis pateiktu teisiniu reguliavimu, galima pastebėti, kad piktnaudžiavimas teise aktuali problema visose teisės srityse. Pabrėžtina, kad šiame darbe bus apsiribota ir analizuojama tik civilinės teisės ir civilinio proceso teisės problematika piktnaudžiavimo teise aspektu.

Analizuojama teisės doktrina piktnaudžiavimo teise aspektu parodė išsamesnių mokslinių darbų poreikį. Taip pat trūksta piktnaudžiavimo teise klausimo analizės teoriniame lygmenyje. Teismai labiau linkę taikyti bendruosius teisės principus, nes jų pritaikomumas geriau pažįstamas nei draudimo piktnaudžiauti teise instituto. Tokia situacija rodo, kad teismai nedrįsta naudotis draudimo piktnaudžiauti teise institutu ir vengia formuoti konkrečias taisykles. Norint padrąsinti teismus aktyviau tiesiogiai taikyti draudimo piktnaudžiauti teise institutą kaip savarankišką teisinę konstrukciją, būtina analizuoti jo prigimtį, svarbą ir esmę. Todėl šiame darbe suformuluotos išvados ir pasiūlymai galėtų padėti Lietuvos įstatymų leidėjui tobulinant draudimo piktnaudžiauti teise instituto reguliavimą teismams aiškinant ir taikant teisę.

Problemos formulavimas. Draudimas piktnaudžiauti teise (ar kitais terminais – liepimas nepiktnaudžiauti teise) sukuria daug probleminių teisės aiškinimo ir taikymo klausimų. Kalbėdami apie piktnaudžiavimą teise, mes visada kalbame apie asmens elgesį, kuris formaliai atitinka teisės reikalavimus – taigi yra teisėtas. Iš pirmo žvilgsnio, toks asmuo tiesiog naudojasi teisinėmis galimybėmis: teikia ieškinį, skundą, prašymus teismui ir pan. Tačiau asmens elgesys kaip poelgių visuma gali reikšti teisei priešingą veiklą – piktnaudžiavimą teise, už kurią asmuo gali būti nubaustas teisinėmis sankcijomis (pvz., jam gali būti paskirta bauda) arba jis gali patirti kitokius neigiamus tokio jo elgesio padarinius (pvz., jo procesinis prašymas teismui netenkinamas).

Todėl yra labai svarbu nagrinėti su piktnaudžiavimo teise apibrėžimu, atpažinimu ir taikymu susijusius klausimus. Kaip yra apibrėžiamas piktnaudžiavimas teise ir kaip

⁴ Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas. *Valstybės žinios*, 2005, nr. XII-1868.

⁵ Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1999, nr. 13-308.

⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 89-2741.

sureguliuotas jo draudimas? Ar iš suformuotos teismų praktikos yra aiškios prognozės, kokiais atvejais asmens elgesys gali būti pripažintas piktnaudžiavimu?

Priėmus šiuo metu galiojantį Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą draudimas piktnaudžiauti teise buvo įtvirtintas kaip savarankiškas institutas, tačiau reguliavimas yra pakankamai abstraktus, o teisinė doktrina šiuo klausimu yra ribota. Todėl teismams vis dar sudėtinga identifikuoti piktnaudžiavimą teise ir jį teisiškai įvertinti. Bylose veikiančias rungtyniškumo principas skatina ginčo dalyvius siekti jiems naudingų tikslų visomis priemonėmis – dažnai ir tokiomis, kurios atitinka piktnaudžiavimo teise požymius. Efektyvus draudimo piktnaudžiauti teise instituto taikymas yra svarbi teisinės sistemos dalis, galinti užtikrinti tinkamas sąlygas teisei funkcionuoti. Todėl būtina analizuoti kriterijus bei požymius, kuriais remiantis būtų galima išspręsti kylančias problemas ir taikyti šį teisės institutą kaip savarankišką teisinę konstrukciją.

Tyrimo objektas. Šiame darbe analizuojama draudimo piktnaudžiauti teise instituto samprata, įtvirtinta teisės doktrinoje, civilinės teisės ir civilinio proceso teisės nuostatose ir teismų praktikoje. Pagrindinis dėmesys darbe skiriamas draudimui piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis civiliniame procese ir piktnaudžiavimui teise kaip savarankiškam civilinėje teisėje įtvirtinam pagrindui atsisakyti ginti asmens subjekcinę teisę.

Taigi atliekant tyrimą, jo objektas buvo siaurinamas iki draudimo piktnaudžiauti teise instituto reglamentavimo civilinės teisės ir civilinio proceso teisės srityje. Tokį apsisprendimą sąlygojo šios aplinkybės: i) dėl ribotos darbo apimties ir poreikio atlikti gilesnę tyrimo analizę civilinės teisės, civilinio proceso teisės normų kontekste, piktnaudžiavimas baudžiamojoje teisėje bei administracinio proceso teisėje nėra šio tyrimo objektas; ii) remiantis vyraujančia teismų praktika, civilinės teisės ir civilinio proceso teisės srityje analizuojama problema aktualiausia; iii) baudžiamojoje teisėje įtvirtintas piktnaudžiavimas tarnyba gali užtraukti baudžiamąją atsakomybę, o civilinėje teisėje – sutartinę arba deliktinę, t. y. minėtos teisės ne tik skiriasi pačiu piktnaudžiavimo pobūdžiu, bet ir sukuria skirtingus teisinius padarinius; iv) draudimas piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis baudžiamojoje ir administracinėje teisėje yra žinomas, tačiau taikomas itin retai dėl šių teisės sričių specifikos – tokiose bylose nagrinėjami asmens ir valstybės ginčai, ir asmens pastangos apsiginti pačiomis įvairiausiomis gynybos priemonėmis paprastai laikomos teisėtomis, netaikant draudimo piktnaudžiauti teise instituto.

Darbo tikslas, uždaviniai.

Šio darbo tikslas: išsamus civilinės teisės ir civilinio proceso teisės draudimo piktnaudžiauti teise instituto tyrimas, atsižvelgiant į teisinės nuostatas (normas ir principus), jų aiškinimą teisės doktrinoje ir teismų praktikoje, daugiausia dėmesio skiriant Lietuvos teisės doktrinos ir teismų praktikos vertinimui.

Uždaviniai:

1. Ištirti draudimo piktnaudžiauti teise instituto sampratą: principus, tikslus ir su tuo susijusias teorines problemas;
2. Sistemiskai išanalizuoti teisinį reguliavimą ir Lietuvos teismų praktiką, įvertinti, išskirti pagrindines šio instituto taikymo problemas;
3. Ištirti piktnaudžiavimo teise padarinius ir įvertinti atsakomybės priemonių taikymo galimybes;
4. Pateikti pasiūlymus dėl prielaidų efektyvinti draudimo piktnaudžiauti teise taikymą.

Tyrimo metodai. Iškeltiems tikslams įgyvendinti tyrime daugiausia naudojami šie metodai:

1. Analizės – šiuo metodu tiriama Lietuvos teismų praktika, analizuojami Lietuvos ir užsienio autorių moksliniai straipsniai, siekiama tinkamai išsiaiškinti teisės normas bei principus piktnaudžiavimo teise kontekste.
2. Lingvistinis – šis metodas padeda išsiaiškinti tikslias sąvokų reikšmes, įstatymo formuluotes.
3. Lyginamasis – šiuo metodu analizuojama draudimo piktnaudžiauti teise instituto reguliavimo ir taikymo praktikoje problematika.
4. Sisteminis – naudojamas siekiant tyrinėti draudimo piktnaudžiauti teise institutą kaip vientisą, įstatymuose įtvirtintų teisės normų, junginį.

Tyrimo šaltiniai. Piktnaudžiavimo teise klausimu nėra daug šaltinių, todėl ši tema dažnai nagrinėjamas kitų šaltinių kontekste. Pabrėžtina, kad rašant darbą visų pirma nagrinėti Lietuvos Respublikos teisės norminiai aktai bei teismų praktika. Reikšmingas tyrimo šaltinis buvo Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) formuojama praktika. Kiek būtina tyrimo uždaviniams pasiekti, vadovautasi tarptautiniais dokumentais, Europos Sąjungos teisės aktais, panaudoti Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimų projektai, tyrinėtos kitų teisės šakų

normos. Darbe remtasi užsienio valstybių mokslinė literatūra – mokslinėmis monografijomis, moksliniais straipsniais (daugiausia M. Tafuffo, V. Bolgar, F. M. Kamm ir kitų autorių darbais). Nagrinėjamo instituto aiškinimą galima rasti visuose civilinio proceso vadovėliuose, tačiau šiuose šaltiniuose minėtas institutas aprašomas neišsamiai. Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis analizuojamas ir komentuojamas, tačiau šiuose darbuose taip pat nėra pateikiama išsamesnė šios problemos analizė. Gilesnė analizė randama V. Mikelėno straipsniuose, R. Simaičio darbuose. A. Brazdeikio disertacijoje „Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis“ pateikiama išsami draudimo piktnaudžiauti procesu analizė. Viename naujesnių A. Brazdeikio, V. Nekrošiaus, R. Simaičio, V. Vėbraitės straipsnyje „Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos“ randama piktnaudžiavimo teise padarinių analizė.

Atsižvelgiant į tai, darbe analizuojama ir remiamasi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo bei apygardos teismų praktika. Poreikį patyrinėti ir apygardos teismų praktiką nulėmė tai, kad labai didelė bylų dalis nepasiekia nei Lietuvos Aukščiausiojo, nei Lietuvos apeliacinio teismo, todėl didžiąją dalį piktnaudžiavimo teise taikymo praktikos galima surasti būtent žemesniųjų instancijų teismų priimtuose sprendimuose.

I dalis. PIKTNAUDŽIAVIMAS TEISE TEORINIU POŽIŪRIU

1.1. Draudimo piktnaudžiauti teise samprata Lietuvos teisės doktrinoje

Šiuolaikinių demokratinių valstybių teisės aktai numato, kad svarbiausia vertybė yra žmogus, todėl jo teisių apsauga visada tampa pagrindiniu tikslu. Kiekvienas asmuo įgyvendindamas savo subjekcinę teisę, turi ir pareigą vykdyti ją tinkamai⁷, nes priešingu atveju subjekcinės teisės įgyvendinimas peržengiant nustatytas ribas gali būti pripažintas piktnaudžiovimu teise. Šioje vietoje svarbu atskirti subjekcinių teisių turėtoją nuo subjekcinių pareigų turėtojo ir taikyti abejoms pusėms vienodus sąžiningumo, teisingumo, protingumo reikalavimus. Pagrįstai teigiama, kad piktnaudžiovimo teise doktrina ieško pusiausvyros tarp asmeniui suteiktų teisių ir pareigų⁸. Norint išvengti teisės aiškinimo spragų, pradant kalbėti apie piktnaudžiovimą teise, pirmiausia reikėtų pradėti nuo teorinio piktnaudžiovimo teise aptarimo, kitaip tariant – nuo pačių teisės pradmenų. Taigi, šioje darbo dalyje, kad tolimesnė tyrimo eiga būtų nuosekli, svarbu atsakyti į klausimą – kas yra piktnaudžiovimas teise?

Pradėti kalbėti apie piktnaudžiovimą teise būtina nuo pirmų šio instituto užuomazgų, nuo žvilgsnio į šio instituto formavimosi istoriją. Piktnaudžiovimo teise teorijos pradininke laikoma Prancūzija. Jau devynioliktame amžiuje Prancūzijos teismai pirmieji pradėjo formuoti nuoseklesnę piktnaudžiovimo teise teoriją, o doktrinoje pradėjo formotis vieninga šio instituto struktūra. Tokią išvadą galime padaryti analizuodami tuo metu galiojusį 1804 metų Prancūzijos civilinį kodeksą, kuriame nebuvo tiesiogiai įtvirtintas draudimas piktnaudžiauti teise, tačiau teismai jau rėmėsi generalinio delikto institutu, analizuodami asmens teisių pažeidimus⁹ ir plėtodami šio instituto raidą.

Analizuojant Lietuvoje įtvirtintą draudimo piktnaudžiauti teise institutą, būtų tikslinga pateikti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo formuojamą doktriną, kurioje įtvirtinta pamatinė nuostata nepiktnaudžiauti turimomis teisėmis. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje aiškinama, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija), 28 straipsnyje yra nustatytas vienas svarbiausių principų, kuris reiškia, kad asmens teisėtas elgesys nėra visiškai neribotas ir absoliučiai laisvas. Kiekvienas žmogus turi pareigas visuomenei, o pagrindinė iš tų pareigų –

⁷ Tinkamą teisės įgyvendinimą galima apibūdinti kaip atlikimą leistinių ar neuždraustų veiksmų, kurie grindžiami sąžiningumo, protingumo, teisingumo, žmogaus teisių saugojimo prioriteto principais. Tinkamai įgyvendinami savo teises asmenys laikosi įstatymų, geros moralės principų.

⁸ VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 109–125.

⁹ BOLGAR, V. Abuse of Rights in France, Germany, and Switzerland: A Survey of a Recent Chapter in Legal doctrine // Louisiana Law Review. 1975, Nr. 35, p. 1115-1121. [žiūrėta 2018-04-09]. Prieiga per internetą: < <http://www.heinonline.org>>.

nevaržyti kitų asmenų teisių ir laisvių¹⁰. Asmenims, kurie įgyvendindami savo teises ir naudodamiesi savo laisvėmis nesilaiko Konstitucijos ir įstatymų, varžo kitų asmenų teises ir laisves, gali būti taikomos atitinkamos poveikio priemonės¹¹. Tačiau nereiktų pamiršti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies, kuria nustatyta asmens teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos, kurios negalima apriboti ar paneigti, o teisės ir teisėti interesai turi būti ginami nepriklausomai nuo to, ar jie tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje¹². Galima teigti, kad tokiu aiškinimu netiesiogiai sukuriama pagrindinės taisyklės, draudžiančios piktnaudžiauti teise ir numatančios atsakomybę, tačiau sistemingai įtvirtinančios asmens teisių apsaugą. Palyginimui būtų pravartu pateikti Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje plėtojama nuostata, kad nepaisant to, jog teisė į teismą nėra absoliuti – galimi tam tikri šios teisės apribojimai, nes jos pobūdis lemia valstybinio reguliavimo poreikį. Užtikrinant bylos šalims efektyvią teisę kreiptis į teismus dėl civilinio pobūdžio teisių ir pareigų klausimo išsprendimo Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 6 straipsnio 1 dalyje¹³ valstybei suteikta galimybė pasirinkti taikytinas priemones, pabrėžiant, kad yra svarbu tai, jog taikomi apribojimai nesuvaržytų ar nesumažintų pareiškėjui suteiktos teisės kreiptis į teismą tokiu būdu ar apimtimi, kuri pažeistų teisės kreiptis į teismą esmę. Taikomi apribojimai, suderinami su Konvencijos 6 straipsnio 1 dalimi, turi atitikti teisėtą tikslą ir egzistuoti pagrįstas proporcingas ryšys tarp taikomų priemonių ir siekiamo tikslo¹⁴. Šioje vietoje svarbu pastebėti, kad įtvirtintas reguliavimas saugo asmens pažeistų teisių gynybą, tačiau tokia teisė nėra visiškai absoliuti. Teismas pasilieka galimybę apriboti asmens kreipimąsi į teismą piktnaudžiavimo teise atveju, tačiau tokiomis priemonėmis, kurios nepažeistų teisės kreiptis į teismą esmės. Galima teigti, kad tokio pobūdžio bendrieji draudimai sąlygoja draudimo piktnaudžiauti teise instituto užuomazgas.

Visų pirma, atkreiptinas dėmesys į tai, kad draudimo piktnaudžiauti teise klausimas teisės doktrinoje aptariamas glaustai. Analizuojant minėtą temą susiduriama su mokslinės analizės stoka, todėl dažniausiai šis institutas nagrinėjamas kitų klausimų kontekste. Bendriausia prasme – piktnaudžiavimas teise atsiranda tada, kai teisė įgyvendinama priešingai jos paskirčiai. Teisė gali būti įgyvendinama naudojantis teisės normų pagrindu suteiktomis ir neuždraustomis subjektinėmis teisėmis, kartu vykdam ir

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas.

¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas.

¹² Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas.

¹³ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.

¹⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1975 m. vasario 21 d. sprendimas *Golder prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 4451/70, Serija A Nr. 18.

teisėje įtvirtintas pareigas¹⁵. Piktnaudžiavimas subjektinėmis teisėmis gali pasireikšti besąlygiškai naudojantis dispozityvumo principu, kuris leidžia teisinių santykių subjektams patiems nusistatyti teises ir pareigas tam tikroje faktinėje situacijoje. Tokio elgesio normų daug civilinėje teisėje ir kitose privatinės teisės šakose. Dispozityviųjų teisės normų privalumas – galimybė suteikti teisinių santykių subjektams leidimą veikti savo nuožiūra ir pasirinkti tinkamiausią elgesio variantą¹⁶. Tačiau šis principas nėra absoliutus, nes teisės doktrinoje teigiama, kad „teisių įgyvendinimo veiksmingumą lemia tinkamas pareigų vykdymas“¹⁷. Galima teigti, kad valstybė, suteikdama asmeniui galimybę veikti, turėtų numatyti ir kontrolės mechanizmą, kai asmuo pradeda piktnaudžiauti jam suteikta teise¹⁸. Kaip vėliau matysime, labai sunku identifikuoti piktnaudžiavimą teise, nes įstatyme nėra numatyti piktnaudžiavimo teise požymiai, tačiau neatsitiktinai, nes juos apibrėžti gana sunku. Teisės doktrinoje sutinkama nuomonių, kad piktnaudžiavimas teise – nesąžiningas savo subjektinės teisės įgyvendinimas pažeidžiant nustatytas ribas, t. y. peržengiant imperatyvias įstatymo nuostatas pažeidžiamos kito asmens teisės bei teisėti interesai¹⁹. Kalbant apie piktnaudžiavimą procesu, pasakytina, kad tai – procesinių priemonių įgyvendinimas siekiant neteisėtų tikslų, kurie panaudojami priešingai tai paskirčiai, dėl kurios tam tikra priemonė buvo sugalvota²⁰. Galima teigti, kad subjektyvi asmens pareiga yra riba tarp teisės leidžiamo ir draudžiamo elgesio. Piktnaudžiavimas teise visada tariamai teisėtas elgesys, turimos subjektinės teisės įgyvendinimas. Remiantis teisės doktrina, galima pastebėti, kad piktnaudžiavimas teise identifikuojamas, kai asmuo atlieka veiksmus įgyvendindamas jam suteiktą teisę, tačiau atlieka tuos veiksmus neleistinai, viršydamas jam suteiktas teisės įgyvendinimo ribas ir pažeisdamas kitų asmenų saugomas teises²¹. Žmogus, kuris elgiasi nesąžiningai ir neprotingai, gali būti laikomas piktnaudžiaujančiu savo teise. Tokiu atveju piktnaudžiavimas teise pasireiškia pagrindinių civilinės teisės principų pažeidimu²². Kaip bus matyti iš vėlesnės analizės, teismų praktikoje vyrauja nuomonė, kad pažeidžiant

¹⁵ VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 299.

¹⁶ BAUBLYS, L., et al. *Teisės teorijos įvadas: vadovėlis*. Vilnius: Leidykla MES, 2012, p. 317.

¹⁷ AVIŽA, S., BOSAITĖ, A., BRAZDEIKIS, S. ir kiti. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 535.

¹⁸ BRAZDEIKIS, A. *Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 116.

¹⁹ DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 373.

²⁰ MANCINI, F. Short Note on Abuse of Procedure in Community Law. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 234.

²¹ MIZARAS, V. *Civilinių teisių įgyvendinimas ir gynimas: Bendroji dalis: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 543.

²² MIKELĖNAS, V.; VILEITA, A.; ir TAMINSKAS, A. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 7.

pareigą elgtis sąžiningai ar pareigą nepiktnaudžiauti savo teise ir nedaryti žalos kitam asmeniui savo veiksmais, yra taikytina deliktinė atsakomybė, nes tai yra bendro pobūdžio pareigos, kurios yra taikytinos ir sutartiniams, ir nesutartiniams santykiams²³. Iš to galima daryti išvadą, kad sąžiningumo, teisingumo bei protingumo principai savo esme yra neatskiriami nuo pareigos nepiktnaudžiauti teise.

Apibendrinant anksčiau išsakytas mintis, galima prieiti prie išvados, kad pagal teisės doktrinoje pateikiamas įžvalgas pastebėtina bendra taisyklė – norint išvengti piktnaudžiavimo teise reikia elgtis sąžiningai, protingai ir teisingai – tokie bendriausi elgesio standartai. Minėtų principų įtvirtinimas suponuoja įstatymo leidėjo poziciją, kuria remiantis gali būti teigiama, kad piktnaudžiavimas teise – netinkamas veikimas, pažeidžiantis teisės saugomus principus.

1.2. Sąžiningumo principas – draudimo piktnaudžiauti teise dalis

Mokslinėje literatūroje yra teigiama, kad „draudimas piktnaudžiavimas teise – tai elementariausias sąžiningumo principo pritaikymas teisių įgyvendinimui“²⁴. Tokį teiginį prasminga patikrinti.

Universalus sąžiningumo principo taikymas ir jo turinio kaita teismų praktikoje nulemia, jog šio principo teorinis pažinimas bei praktinio taikymo vertinimas visada išlieka aktualus. „Sąžiningumas (*bona fides*) – tai vertybinis žmogaus elgesio matas, nustatomas pagal du kriterijus – objektyvųjį ir subjektyvųjį“²⁵. Galima teigti, kad objektyviuoju požiūriu sąžiningumas suprantamas kaip elgesys, atitinkantis protingumo ir teisingumo principų reikalavimus, t. y. rūpestingas, apdairus ir atidus elgesys. Subjektyviuoju požiūriu sąžiningumas nusako asmens vidinę būklę konkrečioje situacijoje, be kita ko, veikiamą subjektą individualizuojančių savybių. Siekiant nustatyti ar asmuo yra sąžiningas, būtina taikyti abu šiuos kriterijus²⁶.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso bendrųjų nuostatų dalyje įtvirtinta, kad civilinių teisinių santykių subjektai, įgyvendinami savo teises bei atlikdami pareigas, privalo veikti pagal teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimus²⁷. Pabrėžtina,

²³ DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 373.

²⁴ CHENG, B. *General principles of law: as applied by international courts and tribunals*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994, p. 121.

²⁵ MIKELĖNAS, V., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 77.

²⁶ ARLAUSKAS, S., JOKUBAUSKAS, R. Sąžiningumo principas prievoliniuose teisiniuose santykiuose. *Jurisprudencija*, Nr. 20(4), 2013, p. 1383.

²⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, nr. 74-2262.

kad draudimas piktnaudžiauti teise (arba įpareigojimas nepiktnaudžiauti teise) apima ir kitus pamatinius principus. Tačiau minėtas sąžiningumo principas laikomas ypatingos svarbos principu ir Lietuvos civilinėje teisėje priskiriamas prie fundamentalių principų. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse 7 straipsnio 2 dalyje taip pat išskiriamas asmens sąžiningumas, kuris pasireiškia per pareigą nepiktnaudžiauti jam priklausančiomis procesinėmis teisėmis²⁸. Minėtas principas yra bendrasis teisės principas, taikomas ne tik įvairiuose įstatymuose, bet ir teisės institutuose, ir vargu ar būtų galima surasti išimčių, įtvirtinančių reguliavimą, kuris neapimtų sąžiningumo principo taikymo. Šio tyrimo kontekste yra svarbu aptarti draudimo piktnaudžiauti teise ir sąžiningumo principo santykį.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.137 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas draudimo piktnaudžiauti teise institutas. Kaip matyti, įstatymų leidėjas šį draudimą reglamentuoja kaip atskirą teisinę konstrukciją. Šioje vietoje svarbu išsiaiškinti, ar analizuojamo instituto ir sąžiningumo principo sutapatinimas kartais nėra kliūtis analizuojant piktnaudžiavimo teise atvejus. Kaip minėta, negalima paneigti, kad sąžiningumo principas glaudžiai susijęs su draudimu piktnaudžiauti teise, tačiau teismų praktikoje sutinkama atvejų, kai piktnaudžiavimo teise draudimas taikomas kaip papildomas argumentas, o ne kaip atskiras ir savarankiškas institutas. Esama situacijų, kai teismai nagrinėja ginčą remdamiesi sąžiningumo kriterijumi, o piktnaudžiavimo teise įtvirtinimą įstatyme panaudoja kaip visą apibendrinantį teisinį teiginį, be faktinių aplinkybių tyrimo draudimo piktnaudžiauti teise kontekste²⁹. Tokiu atveju negalima pripažinti asmens elgesio piktnaudžiavimu teise, nes teismų argumentacija remiasi tik nesąžiningo asmens elgesio aspektu. Tokia teismų formuojama praktika, kad draudimas piktnaudžiauti teise tik papildo sąžiningumo principo pritaikomumo galimybę, gali paneigti draudimo piktnaudžiauti teise institutą kaip savarankišką teisinę konstrukciją.

Galima prieiti prie išvados, kad draudimo piktnaudžiauti teise instituto taikymas neatsiejamai susijęs su sąžiningumo principo taikymu, nes teisės pažeidimo atveju asmens elgesys vertinamas nustatant objektyviusius ir subjektyviusius kriterijus. Tačiau norint išvengti netinkamo teisės argumentavimo, reikėtų aiškiai atskirti atvejus, kad draudimas piktnaudžiauti teise nebūtų kaip papildantis sąžiningumo principą elementas. Priešingai, manytina, kad teisinga būtų pabrėžti, jog sąžiningumo principo pažeidimas yra reikalavimo sąžiningai naudotis turimomis teisėmis pažeidimas, kas turėtų būti pripažįstama piktnaudžiavimu teise. Kitu atveju labai sunku identifikuoti bei

²⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, nr. 74-2262.

²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2009 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje N.S. v. I.R., Nr. 3K-3-287/2009.

pritaikyti analizuojamą institutą, neformuojant ir nevertinant šiam institutui numatytų kriterijų, kad jis teisingai atliktų jam įstatyme numatytas funkcijas.

1.3. Piktnaudžiavimas teise – netinkamas subjektinės teisės įgyvendinimas

Subjektinės teisės kategorija yra viena iš pačių bendriausių teisės mokslo sąvokų, kuri užpildo visą teisę³⁰. Girdint įvairias diskusijas apie subjektinės teisės realizavimo ribas neišvengiamai kyla klausimai: kokios yra subjektinės teisės įgyvendinimo ribos ir kaip jos pasireiškia piktnaudžiavimo teise atveju.

Draudimo piktnaudžiauti teise institutas glaudžiai susijęs su subjektine teise ir šios teisės įgyvendinimo sąlygomis. Subjektinė teisė apibrėžia leidžiamas subjekto teisinio elgesio ribas, kurios numato tam tikrų civilinių pareigų vykdymą. Be jokios abejonės, ši pozityvi teisė laiduojama kiekvienam asmeniui ir jokiais būdais negali būti atimama ar kitaip varžoma³¹. Tačiau kyla klausimas, kaip atskirti, kada asmuo įgyvendindamas jam suteiktą subjektinę teisę peržengia nustatytas leistinas elgesio ribas? Šio klausimo sudėtingumą suponuoja tai, kad piktnaudžiavimas teise iš pirmo žvilgsnio panašus į teisės ginamą elgesį, kai asmuo naudojasi jam įstatymo suteiktomis teisėmis. Tačiau labai svarbu atskirti, kada asmuo naudojasi šia įstatymo laiduojama teise tinkamai, o kada piktnaudžiauja teise.

Pradedant šią analizę pirmiausia reikėtų pabrėžti, kad piktnaudžiavimas teise – tai veikimas, kuris neatitinka teisės saugomų sąžiningumo, protingumo, teisingumo principų. Svarbu pabrėžti, kad draudimas piktnaudžiauti teise nėra teisės saugomas elgesys, kurį teisė gina ir pripažįsta, nes teisės subjektas piktnaudžiaudamas teise pažeidžia ne tik teisės saugomus principus, bet ir objektyviosios teisės reikalavimus, susijusius su subjektinės teisės įgyvendinimu. Objektyviosios teisės nuostatos, susijusios su pačia subjektine teise, mums parodo, ar konkrečioje situacijoje atitinkamas asmuo turi tam tikrą subjektinę teisę³². Tačiau net jei konkretus asmuo turi tam tikrą subjektinę teisę, paprastai jis negali jos įgyvendinti bet kaip, bet kada, bet koku būdu ar vedamas bet kokių tikslų ar motyvų, nes kiekviena subjektinė teisė turi savo realizavimo ribas, kurios nustatytos įstatymu, taip pat apibrėžiančios kito asmens subjektines teises ar įstatymo saugomus

³⁰ KAMM, F. M. Rights. In *The Oxford handbook of jurisprudence and philosophy of law*. Ed. by Jules Coleman e. a. Oxford: Oxford university press, 2002, p. 476.

³¹ BRAZDEIKIS, A. Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 46–63.

³² MIKELĖNAS, V. Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos (1). *Justitia*, 1996, nr. 1, p. 10.

interesus³³. Valentinas Mikelėnas teigia, kad subjektinė teisė gali būti įgyvendinama laisvai ir nevaržomai tiek, kiek jos įgyvendinimas nepažeidžia imperatyvių teisės normų nustatytų reikalavimų ir kitų asmens teisių bei teisėtų interesų³⁴. Remiantis minėtu teiginiu galima pastebėti, kad kiekviena subjektinė teisė nėra absoliuti ir turi savo įgyvendinimo ribas. Šios ribos įtvirtintos įstatyme arba apibrėžtos kito asmens subjektinės teisės, kurią saugo įstatymas. Piktnaudžiavimas teise pasireiškia konkrečios subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygų pažeidimu³⁵.

Svarbu pastebėti, kad subjektinės teisės realizavimo ribas gali įtakoti ir moralės kriterijus, nes nesąžiningas, prieštaraujantis geriems papročiams subjektinės teisės įgyvendinimas taip pat gali būti pripažintas teisės pažeidimu, todėl asmuo, įgyvendinantis savo subjektinę teisę, turėtų elgtis sąžiningai, protingai ir teisingai. Moralės kriterijų įgyvendinant subjektinę teisę akcentuoja ir A. Vaišvila³⁶. Iš šios analizės seka išvada, kad subjektinės teisės įgyvendinimo ribos gali būti peržengiamos tiek nesilaikant imperatyvių įstatymo nustatytų normų ir principų, tiek pažeidžiant kito asmens teises, nesąžiningai realizuojant savo teisės įgyvendinimą. Asmuo, kuris realizuoja savo subjektinę teisę peržengdamas minėtas ribas, laikomas piktnaudžiaujančiu teise³⁷. Draudimo piktnaudžiauti teise institutas turėtų būti taikomas atsižvelgiant į individualioje situacijoje reikšmingas aplinkybes. Tačiau labai sudėtinga suformuluoti konkrečius požymius, kurie leistų nustatyti asmens piktnaudžiavimą teise. Šioje situacijoje svarbu suformuluoti tam tikras gaires, kurias pasitelkus teismams būtų galima lengviau atriboti, kada subjektinės teisės įgyvendinimas laikomas piktnaudžiavimu teise, kada nelaikomas. Valentinas Mikelėnas savo straipsnyje teigia, kad svarbu išskirti, kada drastiškas elgesys gali būti pateisinamas teisiniu požiūriu, ir nurodo, kad vertinant subjektinės teisės įgyvendinimą privalu atsižvelgti į galimą interesų konfliktą. Tai reiškia, kad būtina nustatyti, ar buvo pažeistas interesų balansas tarp subjektinės teisės ir pareigos vykdymo, ar buvo piktavališkai ginamas prioritetinis interesas įgyvendinant subjektinę teisę³⁸.

Sprendžiant nurodytą klausimą, būtina išsiaiškinti, kur yra riba tarp piktnaudžiavimo teise ir teisėto savo subjektinės teisės įgyvendinimo, nes problema kyla, kai asmens elgesys, formaliai atitinkantis piktnaudžiavimo teise požymius, negali būti

³³ MIKELĖNAS, V. Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos (1). *Justitia*, 1996, nr. 1, p. 10.

³⁴ *Ibid.*, p. 10.

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. lapkričio mėn. 16 d. nutartis civilinėje byloje J.G., V.G. v. UAB „Minera“, Nr. 3K-3-486/2013.

³⁶ VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 433–437.

³⁷ MIKELĖNAS, V. Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos (1). *Justitia*, 1996, Nr. 1, p. 10.

³⁸ *Ibid.*, p. 10.

pripažįstamas neteisėtu. Galima teigti, kad skirtingose situacijose tokios ribos, gali būti vertinamos skirtingai, nes civilinių subjektinių teisių įgyvendinimo veiksmingumą lemia tinkamas pareigų vykdymas konkrečioje situacijoje³⁹. Teisės doktrinoje galima rasti nuomonių, kad piktnaudžiavimas subjektinėmis teisėmis pasireiškia tokiomis formomis: i) kai teisę turintis asmuo panaudoja jam subjektinės teisės suteiktas galimybes neleistinam tikslui ir įgyvendina savo teisę ne pagal jos paskirtį, ii) subjektinės teisės suteiktos galimybės įgyvendinamos neleistinomis priemonėmis, iii) savo teisę asmuo gina įstatymo neleidžiamomis gynybos priemonėmis⁴⁰. Galima teigti, kad piktnaudžiavimu teise nebus laikomi tokie veiksmai, kuriais siekiama realizuoti savo subjektinę teisę, neperžengiant įstatymo nustatytų ribų, tačiau jeigu ginant savo subjektinę teisę nepagrįstai daroma žala kitiems asmenims ir pažeidžiamos jų teisės, tai gali būti laikytina piktnaudžiavimu teise. Pavyzdžiui, bankas, manydamas, kad skolininkas negalės įvykdyti prievolės, turi teisę reikalauti įvykdyti hipoteka užtikrintus reikalavimus, tačiau jeigu skolininkas turi tik laikinų sunkumų ir gali tokias aplinkybes įrodyti, toks banko reikalavimas gali būti laikytinas nepagrįstu. Kitaip tariant, jei piktnaudžiavimas teise galimas tik nustčius asmens ketinimą padaryti žalą kitam asmeniui, būtų galima preziumuoti, kad subjektinė teisė įgyvendinama netinkamai, siekiant pažeisti įstatymo numatytas ribas. Tačiau asmuo gali ir neturėti tikslo, tačiau objektyviai sukelti žalą kitam asmeniui piktnaudžiaudamas savo teisėmis⁴¹. Galima teigti, kad subjektinė teisė, nurodydama leistino elgesio modelį, nurodo tik bendro pobūdžio galimybę veikti tam tikru būdu ir neapima visų tų reikalavimų ir sąlygų, kurie yra taikytini jos įgyvendinimui. Piktnaudžiaujant teise naudojimasis tuo, kas abstrakčiai yra leidžiama⁴², pavyzdžiui, subjektinė teisė kreiptis į teismą, tačiau pats šios teisės įgyvendinimas priklauso nuo teisės kreiptis į teismą prielaidų egzistavimo, kurioms atsiradus asmuo laikomas turinčiu tokią teisę. Asmens kreipimasis gali būti gražintas, jeigu realizuodamas šią savo teisę, asmuo nesilaikys jos įgyvendinimo sąlygų arba šia teise naudosis siekdamas neteisėtų tikslų. Šiuo atveju esminę reikšmę turi subjektinė asmens suvokimo pusė, t. y. būtina nustatyti, ar asmuo suvokė arba turėjo suvokti, jog jo skundas yra nepagrįstas, o reikalavimas neteisėtas. Pavyzdžiui, nesąžiningu negali būti laikomas atskirojo skundo padavimas, nors jis ir pripažintas nepagrįstu, jei asmuo tiki savo teisių pažeidimu ir

³⁹ VITKEVIČIUS, P., VĖLYVIS, S., MIKELĖNAS, V. ir kiti. *Civilinė teisė*. Kaunas: Vajusta, 1997, p. 110.

⁴⁰ AVIŽA S., BOSAITĖ A., BRAZDEIKIS S. ir kiti. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 543.

⁴¹ MIKELĖNAS, V.; VILEITA, A.; ir TAMINSKAS, A. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 271.

⁴² BRAZDEIKIS, A. *Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S)*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 53.

nuoširdžiai siekia jas apginti. Galima pasamprotauti, kad remiantis proceso įstatymu baudos skyrimo pagrindas gali būti nepagrįsto ieškinio pateikimas arba sąmoningas veikimas prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą. Tačiau problema kyla tada, kai minėtas aplinkybes reikia identifikuoti. Pavyzdžiui, ieškinio pagrįstumas nustatomas teismui ištyrus visas bylos aplinkybes ir priėmus sprendimą. Teismo sprendimas atmesti ieškinį nėra pagrindas pripažinti, kad asmuo piktnaudžiavo procesinėmis teisėmis. Jeigu asmuo mano, kad jo teisės pažeistos, jis turi teisę kreiptis į teismą dėl savo pažeistų teisių gynybos ir jokių būdu negali būti baudžiamas, jeigu bylos eigoje paaiškėja, kad jo ieškinys nepagrįstas⁴³. Šioje vietoje prieiname svarbų aspektą, kuris atskiria piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis nuo nepagrįsto ieškinio pateikimo. Pirmuoju atveju asmuo suvokia, kad jo ieškinys yra nepagrįstas, bet vis tiek naudojasi savo teisėmis ir pareiškia tokį ieškinį, o antruoju atveju asmuo įsitikinęs, kad jo teisė pažeista, ir nori ją apginti įstatymų nustatyta tvarka. Galima teigti, kad subjektyvioji teisė apima ne tik asmens pasirinkimo galimybę veikti tam tikru būdu, bet ir suvokimą, kad realizuodamas jam suteiktas subjektyvias teises, jis veikia teisėtai.

Nesuklysimė teigdami, kad piktnaudžiavimas teise negali būti grindžiamas vien subjektyvios teisės ribų nesilaikymu, nes piktnaudžiavimas galimas tik tuo atveju, jei asmens elgesys pasireiškia kaip tam tikros subjektyvios teisės turėjimas ir jos įgyvendinimas, konkrečiais veiksmais sukurdamas galimybę, kad asmuo veikia teisėtai, teisės saugomo elgesio rėmuose, tačiau ją realiai įgyvendina nesilaikydamas objektyviosios teisės reikalavimų ir tokias aplinkybes suvokdamas⁴⁴. Kitaip tariant, piktnaudžiavimo teisėmis problema gali egzistuoti tik tuomet, kai asmuo turi tam tikrą subjektyvią teisę, tačiau ją netinkamai įgyvendina. Pavyzdžiui, konkrečioje situacijoje asmuo atlieka veiksmus, kurie teisėje leidžiami, nes tokiu būdu suteikiama įstatyme įtvirtinta asmens interesų apsauga, kai yra daroma tai, kas subjektyvios teisės prasme abstrakčiai yra leistino elgesio modelis. Tai, kad realus asmens elgesys iš tikrųjų neatitinka objektyviosios teisės reikalavimų, apibrėžiančių subjektyvios teisės įgyvendinimo ribas, galima nustatyti tik vertinant konkrečią situaciją, asmens suvokimą bei reikalavimus, susijusius su subjektyvios teisės įgyvendinimu⁴⁵. Galima pasamprotauti, kad jeigu byloje dalyvaujantis asmuo apeliacinį skundą paduoda laiku ir dėl teismo sprendimo, kuris gali būti skundžiamas apeliacine tvarka, tačiau sąmoningai nesilaikydamas apeliacinio skundo turiniui ir formai nustatytų reikalavimų, tokiu elgesiu

⁴³ BRAZDEIKIS, A., NEKROŠIUS, V., SIMAITIS, R., VĖBRAITĖ, V. *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 39.

⁴⁴ BRAZDEIKIS, A. *Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 46–63.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 46–63.

siekdamas užvilkti pirmosios instancijos teismo sprendimo įsiteisėjimą, pagrindas, sąlygojantis apie asmens piktnaudžiavimą teise, gali būti nustatytas⁴⁶. Galima teigti, kad objektyvioji teisė draudžia piktnaudžiavimą teise, bet kartu turi ginti subjektines teises. Puikus pavyzdys galėtų būti, kai esant visoms būtinoms proceso įstatyme įtvirtintoms prielaidoms, objektyvioji teisė suteikia asmeniui teisę kreiptis į teismą, ir ši teisė be išimčių saugoma įstatymo, bet jei analizuotume konkrečią situaciją, vertintume ją ne abstrakčiai, o konkrečiai⁴⁷. Norima pasakyti, kad tik konkrečioje situacijoje galima vertinti, ar asmens elgesys gali būti pripažįstamas piktnaudžiavimu teise. Tai reiškia, kad vertinant konkrečią situaciją, objektyvioji teisė gali būti nustačiusi savitus reikalavimus, kurių atitikties leidžia panaudoti asmens turimą subjektinę teisę.

Iš to, kas pasakyta, galima prieiti išvadą, kad piktnaudžiavimas teise yra labai sudėtingas reiškinys, tačiau atsižvelgiant į atlikto tyrimo dalį galima pagrįstai išskirti požymius, kurie sudaro galimybę šią kategoriją sukonkretinti:

- Piktnaudžiavimas teise savo esme pirmiausia visada yra bendrųjų pamatinių teisės saugomų principų pažeidimas;
- Piktnaudžiavimas teise visada susijęs su subjektinės teisės realizavimu, nes teise piktnaudžiauti negali asmuo, kuris neturi atitinkamos subjektinės teisės ir nesiima jos įgyvendinti;
- Piktnaudžiavimas teise – iš pirmo žvilgsnio teisėtas elgesys, kuris pasireiškia, kai asmuo atlieka veiksmus realizuodamas savo subjektines teises kaip leidžiamą bendro pobūdžio elgesio modelį, tačiau neleistina peržengdamas teisės saugomas įgyvendinimo ribas;
- Piktnaudžiaudamas teise asmuo turi suvokti, kad jo elgesys neteisėtas;
- Piktnaudžiavimas teise orientuojamas į objektyviuosius kriterijus, nes pažeidžia ir varžo kitų asmenų teises bei įstatymo saugomus interesus, sukeldamas žalą kitiems asmenims.

⁴⁶ BRAZDEIKIS, A. Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 46–63

⁴⁷ *Ibid.*, p. 46–63.

II dalis. PIKTNAUDŽIAVIMO TEISE IDENTIFIKAVIMAS ĮSTATYMINIAME REGULIAVIME IR TEISMŲ PRAKTIKOJE

Ankstesnėje dalyje nagrinėtas draudimo piktnaudžiauti teise instituto reglamentavimas Lietuvos teisės sistemoje teoriniu požiūriu yra nepakankamas tyrime keliamiems uždaviniams išspręsti. Norint kuo išsamiau išnagrinėti šio instituto išbaigtumą Lietuvos teisės sistemoje, svarbu nagrinėti draudimą piktnaudžiauti teise praktinėse situacijose, kai galima vertinti tam tikrų faktų visumą. Kitaip tariant, svarbu nagrinėti draudimo piktnaudžiauti teise institutą teismų praktikos kontekste, nes tai leidžia geriau identifikuoti problemas, kylančias susidūrus faktinei situacijai ir teisės normai. Remiantis teismų praktikos analize, šioje darbo dalyje bus nagrinėjama draudimo piktnaudžiauti teise instituto praktikos problematika, keliant klausimą, ar suformuota vienoda ir nuosekli šio instituto taikymo praktika ir kokios galimos identifikavimo problemos, apribojančios šio instituto praktinį pritaikomumą.

2.1. Draudimo piktnaudžiauti teise instituto įtvirtinimas teisės aktuose

Skirtingos valstybės turi skirtingą požiūrį dėl piktnaudžiavimo teise taikymo sferos, todėl nėra bendro sutarimo dėl piktnaudžiavimo teise įgyvendinimo sąlygų⁴⁸, sąvokos bei padarinių, kylančių susidūrus su piktnaudžiavimu teise. Tokią situaciją lemia tai, kad pačių valstybių viduje nėra vieningo sutarimo dėl piktnaudžiavimo teise koncepcijos. Draudimas piktnaudžiauti teise žinomas beveik visų valstybių teismų praktikoje bei teisės doktrinoje, tačiau jo pritaikomumas skirtingas ir neretai sukelia daug klausimų⁴⁹. Pavyzdžiui, Prancūzijoje (Prancūzijos civilinio kodekso 1382 straipsnis), svarbiausia nustatyti asmens kaltę. Nereikalaujama, kad būtų nustatytas ketinimas padaryti žalą kitam asmeniui. Žala, nors ir padaryta įgyvendinant savo teisę, turi būti atlyginta, jei asmuo kaltas⁵⁰. Italijoje (Italijos civilinio kodekso 833 straipsnis) piktnaudžiavimu teise laikomi tik tokie asmens veiksmai, kuriais siekiama padaryti žalą

⁴⁸ Pavyzdžiui, bendrosios teisės valstybėse (Jungtinė Karalystė, Australija) draudimo piktnaudžiauti doktrina nepripažįstama kaip savarankiška doktrina. Atvejai, kai asmeniui padaroma žala sudaro savarankiškus deliktus. Kontinentinės teisės valstybėse (Italija, Vokietija) draudimas piktnaudžiauti teise įvardijama kaip atskira ir formuojama kaip vientisa doktrina. Žiūrėti: MIKELĖNAS, V. Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos (1). *Justitia*, 1996, nr. 1, p. 10.

⁴⁹ MIKELĖNAS, V. Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos (1). *Justitia*, 1996, nr. 1, p. 9.

⁵⁰ Prancūzijos civilinis kodeksas [interaktyvus, žiūrėta 2018 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1950/13681/version/3/.../Code_22.pdf>.

kitam asmeniui⁵¹. Visiškai kitaip Vokietijoje (Vokietijos Federacinės Respublikos Civilinio kodekso 226 straipsnis), nes joje veiksmai, kuriais asmuo, realizuodamas savo teisę, pažeidė imperatyvias įstatymo normas, moralės nuostatas ar kito asmens teises, yra pripažįstami piktnaudžiavimu teise⁵². Galima teigti, kad draudimo piktnaudžiauti teise institutas yra žinomas visose valstybėse, tačiau jo pritaikomumas skirtingas: vienos valstybėse svarbu nustatyti, kad asmuo piktavališkai siekė savo veiksmais sukelti neigiamus padarinius, kitose valstybėse užtenka nustatyti objektyvius pažeidimo kriterijus.

Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių⁵³. Galima teigti, kad Konstitucijoje įtvirtinta pamatinė taisyklė, kuri draudžia savo teises įgyvendinti varžant ar kitaip pažeidžiant kitų asmenų teises. Šis bendro pobūdžio draudimas detalizuojamas kituose teisės aktuose. Piktnaudžiavimo teisėmis sąvoka yra įtvirtinta ir sukonkretinta Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse⁵⁴ bei Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse⁵⁵, taip pat dažnai vartojama teismų praktikoje. Iš to galime daryti išvadą, kad praktinis šio instituto pagrindų pateikimas svarbus teisinio tyrimo srityje padedant teisiniui aiškumui, teisinio diskurso racionalumui. Tyrimui aktualios įstatymų įtvirtintos normos suponuoja, kad piktnaudžiavimas teise – neatsiejamas nuo subjektinės teisės. Civilinio proceso kodekso 7 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad dalyvaujantys byloje asmenys privalo sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti jiems priklausančiomis teisėmis. Tame pačiame įstatyme 42 straipsnio 5 dalyje numatyta, kad šalys privalo sąžiningai naudotis joms priklausančiomis procesinėmis teisėmis. Sankcijos už piktnaudžiavimą procesu numatytos to paties įstatymo 95 straipsnyje.

Civilinio kodekso 1.137 straipsnio 3 dalimi draudžiama piktnaudžiauti savo teise, kitaip tariant, draudžiama įgyvendinti civilines teises tokiu būdu ir priemonėmis, kurios be teisinio pagrindo pažeistų ar suvaržytų kitų asmenų teises, įstatymų saugomus interesus ar darytų žalą kitiems asmenims arba prieštarautų subjektinės teisės paskirčiai⁵⁶. Minėtame straipsnyje abstrakčiai aptariamas civilinių teisių įgyvendinimas,

⁵¹ Italijos civilinis kodeksas [interaktyvus, žiūrėta 2018 m. balandžio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://iuccommonsproject.wikispaces.com/file/view/The+Italian+Civil+Code+-+Property+Rights.pdf>>.

⁵² Vokietijos Federacinės Respublikos Civilinis kodeksas. Federal Law Gazette, 2002, 2003 [interaktyvus, žiūrėta 2018 kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.pdf>.

⁵³ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 74-2262

⁵⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 36-1340.

⁵⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 74-2262.

nurodomi konkretūs principai, kuriais turi būti vadovaujamasi įgyvendinant civilines teises, įtvirtintos piktnaudžiavimo teise pasekmės – civilinės atsakomybės taikymas bei suteikiama galimybė teismui atsisakyti ginti pažeistą teisę.

2.2. Draudimas piktnaudžiauti teise civilinėje teisėje

Draudimo piktnaudžiauti teise instituto analizė pradedama nuo civilinėje teisėje įtvirtinto reglamentavimo, todėl šioje darbo dalyje pateikiamas draudimo piktnaudžiauti teise principo taikymas ir aiškinimas civilinėje teisėje bei teismų praktikoje.

Kaip minėta, draudimas piktnaudžiauti teise įtvirtintas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pirmoje knygoje. Neleistinumo piktnaudžiauti teise pagrindus įtvirtina 1.2 straipsnio 1 dalis, kurioje sakoma, kad civiliniai santykiai reglamentuojami vadovaujantis jų subjektų lygiateisiškumo, nuosavybės neliečiamumo, sutarties laisvės, nesikišimo į privačius santykius, teisinio apibrėžtumo, proporcingumo ir teisėtų lūkesčių, neleistinumo piktnaudžiauti teise ir visokeriopos civilinių teisių teisminės gynybos principais⁵⁷. Minėto straipsnio turinį atskleidžia to paties įstatymo 1. 137 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta taisyklė, kuria draudžiama civilines teises įgyvendinti tokiu būdu ir priemonėmis, kurios be teisinio pagrindo pažeistų ar suvaržytų kitų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus ar darytų žalą kitiems asmenis arba prieštarautų subjektinės teisės paskirčiai; asmenims, piktnaudžiaujant subjektine teise padariusiems žalą kitiems asmenis, yra taikoma civilinė atsakomybė; teismas gali atsisakyti ginti subjektinę teisę, jeigu ja asmuo piktnaudžiauja⁵⁸. Iš minimos teisės normos aišku, kad piktnaudžiavimas teise yra neatsiejamas nuo subjektinės teisės ir jos įgyvendinimo, todėl toliau šiame darbe bus analizuojama kaip įstatyminis reguliavimas pasireiškia teismų praktikoje.

Galima teigti, kad valstybė suteikia asmenims teisę laisvai naudotis jiems priklausančiomis subjektinėmis teisėmis, tarp jų ir teise į gynybą, tačiau ši asmens teisė negali būti absoliuti, ji suponuoja ir tam tiktas asmens pareigas, kurias jis privalo vykdyti: įgyvendindamas savo teises jis turi laikytis įstatymų, gerbti geros moralės principus bei veikti sąžiningai, laikytis protingumo ir teisingumo principų (CK 1.137 straipsnio 2 dalis), nes kiekvienas asmuo turi ne tik teises, bet ir tų teisių nulemtas pareigas.⁵⁹ Tuo atveju, kai asmuo pradeda piktnaudžiauti savo turimomis teisėmis, įgyvendinti jas priešingai jų paskirčiai ar nesilaikant nustatytų principų, įstatymas numato, kad tokios

⁵⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 74-2262.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2018 m. sausio 3 d. nutartis civilinėje byloje AB „Luminor Bank“ v. N.P., E.G., Nr. 3K-3-15-916/2018.

teisės negali būti ginamos⁶⁰. Galima teigti, kad jeigu nėra specialiųjų įstatyme įtvirtintų normų, kurios draustų piktnaudžiauti subjektine teise, ši įtvirtinta norma gali apimti įvairius civilinės teisės santykius, kaip savarankiškas institutas kovai prieš piktnaudžiavimą subjektine teise. Iš to seka išvada, kad toks įtvirtinimas suponuoja analizuojamos normos universalumą bei pritaikomumą įvairiems santykiams, kylantiems iš įstatyme įtvirtintų normų.

Svarbu tai, kad piktnaudžiavimas teise įtvirtintas kaip savarankiškas draudimas, kurio pažeidimas gali sukelti tam tikras teises pasekmes. Pagal bendrą reguliavimą, deliktinė civilinė atsakomybė atsiranda dėl žalos padarymo neįvykdžius įstatymuose nustatytos pareigos (neteisėtas neveikimas) arba atlikus veiksmus, kuriuos įstatymai draudžia atlikti. Pabrėžtina, jog piktnaudžiaujantis savo teise asmuo nebūtinai turi turėti tiesioginį tikslą padaryti žalą kitų asmenų interesams, tačiau žala kitiems asmenims gali atsirasti asmeniui nesąžiningai siekiant savo interesų patenkinimo⁶¹. Todėl galima teigti, kad žala gali būti padaroma ir pažeidus bendro pobūdžio pareigas elgtis atidžiai ir rūpestingai⁶² (CK 6.246–6.249 straipsniai). Prievolė atlyginti turtinę ir (ar) neturtinę žalą atsakovui kyla konstatavus, kad yra visos deliktinės atsakomybės sąlygos, būtinos tokiai prievolei atsirasti:

1) jis neįvykdė įstatymuose nustatytos pareigos (neteisėtas neveikimas) arba atliko veiksmus, kuriuos įstatymai draudžia atlikti, arba pažeidė bendro pobūdžio pareigas elgtis atidžiai ir rūpestingai;

2) yra padaryta turtinė ir (ar) neturtinė žala;

3) yra priežastinis ryšys tarp neteisėtos veikos ir kilusių neigiamų padarinių – žalos;

4) žalą padaręs asmuo yra kaltas (išskyrus įstatymuose nustatytas išimtis)⁶³;

Galima teigti, kad reikalavimas atlyginti dėl piktnaudžiavimo teise kilusius nuostolius galimas tik nustačius visas būtinas civilinės atsakomybės sąlygas. Šį reguliavimą papildė Civilinio kodekso 1.5 straipsnis, kuriame nurodyta, kad civilinių teisinių santykių subjektai, įgyvendindami savo teises bei atlikdami pareigas, privalo veikti pagal teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimus. Analizuojant šią straipsnio nuostatą, pirmiausia būtina pastebėti, kad minėti principai yra kiekvieno

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2004 m. spalio mėn. 11 d. nutartis civilinėje byloje *Vilniaus miesto savivaldybės taryba v. Ž. Arbočius*, Nr. 3K-3-529/2004.

⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. gruodžio mėn. 12 d. nutartis civilinėje byloje *Lindorff Oy v. S.P.*, Nr. 2-1624-875/2014.

⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. rugsėjo mėn. 20 d. nutartis civilinėje byloje *D.B. v. D. P., D. P.*, Nr. 3K-3-351-2011.

⁶³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, nr. 74-2262.

asmens elgesio vertinamieji kriterijai ir jokiuose norminiuose aktuose nenustatyta išimčių, kada būtų galima ignoruoti ar nesivadovauti teisingumo, protingumo sąžiningumo reikalavimais. Kaip minėta, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nustatyta, kad asmuo privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų asmenų teisių ir laisvių. Taigi asmuo, kuriam įstatymas suteikia tam tikras teises, kartu privalo vykdyti ir įstatymo jam numatytus įpareigojimus. Jų būtina laikytis tam, kad įgyvendinant šias teises nebūtų pažeidžiamos kitų asmenų teisės bei teisėti interesai. Ar asmuo laikosi tokių nustatytų reikalavimų, nustatoma analizuojant, ar jis elgiasi taip, kaip tokioje situacijoje elgtųsi sąžiningas, rūpestingas ir protingas žmogus⁶⁴. Ne išimtis ir mūsų analizuojamo piktnaudžiavimo teise draudimo įstatyminis reglamentavimas. Pavyzdžiui, vienoje iš naujausių bylų, teisėjų kolegija atsižvelgdama į teisės normas, reglamentuojančias piktnaudžiavimą teise bei teismų nustatytas faktines aplinkybes, konstatuoja, kad atsakovas neįrodė, jog ieškovas pažeidė draudimą piktnaudžiauti teise, reikalaudamas iš solidariojo skolininko – laiduotojo – sumokėti skolą, pagrindiniam kreditoriui tapus nemokiam. Byloje nebuvo nustatytos aplinkybės, kurios patvirtintų, kad ieškovas, nukreipdamas reikalavimą į laiduotoją, nesąžiningai veikė, siekdamas savo interesų patenkinimo ar tuo pažeisdamas sąžiningumo, protingumo, teisingumo principus. Taip pat nėra pagrindo spręsti, kad ieškovas siekdamas savo intereso, šiuo atveju – išsireikalauti skolą, veikė pažeisdamas rūpestingo, sąžiningo ir protingo asmens standartą⁶⁵. Kaip matyti iš teismų formuojamos praktikos, deliktinės atsakomybės sąlygas nustatyti sudėtinga.

Piktnaudžiavimas teise įrodinėjimas neatsiejamai nuo sąžiningumo, protingumo, teisingumo principų, todėl galima teigti, kad sąžiningumas ir draudimas piktnaudžiauti teise yra glaudžiai susiję. Analizuojant teismų formuojamą praktiką, galima išskirti tokius piktnaudžiavimo teise pritaikymo modelius:

- Draudimas piktnaudžiauti teise suprantamas kaip savarankiškas teisinis institutas – „teisė į teisminę gynybą, jos prieinamumą garantuojama pagrindiniuose įstatymuose, dėl to ir asmens įgyvendinama teisė į apeliaciją gali būti laikoma piktnaudžiavimu tik išimtiniais atvejais, kai tokia teise naudojamosi akivaizdžiai ne pagal jos paskirtį“⁶⁶;

⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 m. balandžio 1 d. nutartis civilinėje byloje A.N. v. R.R., Nr. 3K-3-203/2008.

⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2018 m. sausio 3 d. nutartis civilinėje byloje AB „Luminor Bank“ v. N.P., E.G., Nr. 3K-3-15-916/2018.

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2005 m. balandžio 4 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Oruva“ ir Ko v. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Mažeikių rajono skyriaus, Nr. 3K-3-224/2005.

- Draudimas piktnaudžiauti teise yra suprantamas ne kaip atskiras institutas, bet kaip sąžiningumo principo elementas – teismų praktikoje randama pavyzdžių, kuriuose piktnaudžiavimas teise taikomas kaip sąžiningumo principo dalis. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad „reikalavimo sąžiningai naudotis savo teisėmis pažeidimas yra piktnaudžiavimas teise“⁶⁷.

Remiantis Lietuvoje veikiančiu teisiniu reguliavimu galima teigti, kad įstatyminis reguliavimas pakankamas, kad būtų galima remtis normomis, įtvirtinančiomis piktnaudžiavimą teise nagrinėjant ginčą, tačiau šis institutas kol kas sudėtingai pritaikomas teismų praktikoje. Galima pastebėti, kad teismai savo nutartyse linkę siaurinamai aiškinti nagrinėjamo instituto normas. Teisėje pakanka normų, kurios leidžia taikyti draudimo piktnaudžiauti teise institutą, tačiau toks taikymas problematiškas, nes neretai sunku identifikuoti požymius, kurie vienu ar kitu atveju atitiktų piktnaudžiavimo teise sudėtį, todėl teismai nagrinėdami bylas dažnai kartu akcentuoja analizuotų principų svarbą, nenurodydami konkrečių požymių, kurie leistų konstatuoti arba paneigti piktnaudžiavimą teise. Sudėtinga kova su piktnaudžiavimu teise pasireiškia ir tuo, kad piktnaudžiavimas gali būti įvairių formų, pasireikšti įvairiais veiksmais ir skirtingomis aplinkybėmis, todėl vienais atvejais pripažinti piktnaudžiavimą reikia nustatyti tiek tyčia, tiek sąmoningą asmens veiklą, kitais atvejais užtenka nustatyti akivaizdų nerūpestingumą⁶⁸. Galima teigti, kad būtent dėl šios priežasties teismai dažniau remiasi teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais analizuodami bylas. Galima pastebėti, kad įstatyme nėra numatyto termino, apibrėžiančio piktnaudžiavimą teise. Tačiau šiuo atveju būtų galima kalbėti apie protingumo laikotarpį, kai asmens veiksmai rodo tam tikrą tęstinumą. Minėtą teiginį galima pagrįsti teismų formuojama praktika: jeigu tiek ieškiniu, tiek atskiruoju skundu ieškovas siekia to paties procesinio rezultato – iškelti bankroto bylą, sąmoningai klaidinant teismą, ieškovo veiksmai, nesąžiningai reiškiant nepagrįstą ieškinį, gali būti laikomi tęstinio pobūdžio⁶⁹.

Kitas svarbus aspektas – teismų praktikos analizė parodo, kad asmenys savo ieškiniuose reikalavimus grindžia remdamiesi materialiosios ar procesinės teisės normomis, tiesiogiai netaikydami 1.137 straipsnio, tačiau naujausioje praktikoje, kurios,

⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2009 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje, V.K., D.K. v. Marijampolės apskrities viršininko administracija, Nr. 3K-3-181/2009.

⁶⁸ BRAZDEIKIS, A., NEKROŠIUS, V., SIMAITIS, R., VĖBRAITĖ, V. *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 38.

⁶⁹ Lietuvos apeliacinis teismas. 2014 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Inter Credit“ v. VŠĮ „Atviro kodo sprendimai“, Nr. 2-1981/2014.

tiesa, nėra daug, teismai jau pradeda remtis minėta norma⁷⁰. Teismai retai priima sprendimus vadovaudamiesi neleistinumų piktnaudžiauti teise institutu. Galima daryti išvadą, kad teismai nagrinėdami bylas identifikuoja ir išimtiniais atvejais taiko draudimą piktnaudžiauti teise kaip savarankišką institutą.

2.3. Draudimas piktnaudžiauti teise civilinio proceso teisėje

Be abejonės, dažniausiai su piktnaudžiovimu teise susiduriama civiliniame procese, todėl šios darbo dalies tikslas – išanalizuoti kaip draudimas piktnaudžiauti teise įtvirtintas civilinio proceso teisėje ir kokiais būdais pasireiškia teismų praktikoje.

Kalbant apie civilinio proceso teisės raidą Lietuvoje, vertėtų pastebėti tai, kad 1964 m. Civilinio proceso kodekse draudimas piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis apskritai nebuvo įtvirtintas⁷¹. Toks reguliavimas sukūrė galimybę piktnaudžiovimo teise požymius atskleisti tik teismų praktikoje. Pavyzdžiui, 2001 m. byloje teismas nurodo, kad „visi dalyvaujantys byloje asmenys, siekdami nepažeisti kitų, ypatingai priešingus interesus turinčių dalyvaujančių byloje asmenų teisių ir interesų, privalo savo procesinėmis teisėmis naudotis sąžiningai <...> teisė ir teismai negali pripažinti neteisėtų veiksmų bei ginti piktnaudžiaujančių teise asmenų interesus, <...> todėl procesinės teisės, kurias dalyvaujantis byloje asmuo įgyvendina, pažeisdamas kitų asmenų teises į greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą, negali teismo būti pripažįstamos ir ginamos. Teismas, nustatęs, kad savo procesinėmis teisėmis asmuo piktnaudžiauja, privalo savo iniciatyva šalinti tokius veiksmus ir jų pasekmes“⁷². Atsižvelgiant į formuojamą teismų praktiką, kurioje, kaip matome, jau buvo numatyti pirmieji piktnaudžiovimo civiliniu procesu požymiai bei apčiuopiami tokio elgesio sukelti padariniai, tapo akivaizdus aptariamo reguliavimo poreikis, todėl priimant 2002 m. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą situaciją buvo bandyta koreguoti tiesiogiai įtvirtinant draudimą piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis, o pasekmės už piktnaudžiovimą procesu buvo numatytos atskirame 95 straipsnyje. Svarbu paminėti, kad 2002 m. Civilinio proceso kodekso priėmimu buvo siekta sukurti sąlygas, tiesiogiai įtvirtinančias draudimą piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis. Tokia išvada seka analizuojant minėto įstatymo aiškinamuosius

⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2018 m. sausio 3 d. nutartis civilinėje byloje AB „Luminor Bank“ v. N.P., E.G., Nr. 3K-3-15-916/2018.

⁷¹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 1964, nr. 19-139.

⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2001 m. spalio mėn. 24 d. nutartis civilinėje byloje G. Kikalienė v. AB „Turto bankas“, Nr. 3K-3-999/2001.

raštus⁷³, kuriuose aiškiai išreikštas siekis tobulinti esamą situaciją. Taip pat svarbu paminėti 2011 m. birželio 21 d. Lietuvos Respublikos Seimo priimtą Civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymą⁷⁴ (toliau – CPK pakeitimo ir papildymo įstatymas), kuriuo remiantis galima pastebėti, kad įstatymų leidėjas problemai dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu skyrė nemažai dėmesio, nes didelė dalis normų yra skirtos kovai su nesąžiningu elgesiu. Įsigaliojus naujajai Civilinio proceso kodekso redakcijai, dalyvaujantys byloje asmenys, dėl priešingos šalies nesąžiningo procesinio elgesio bei piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis patyrę nuostolių, gali aktyviai įgyvendinti pažeistas teises pareikšdami reikalavimus dėl nuostolių atlyginimo. Pastebėtina, kad civilinio proceso kodekse⁷⁵ toks asmens pažeistų teisių gynimo būdas nebuvo tiesiogiai įtvirtintas⁷⁶, o remdamiesi bendrosiomis deliktinės atsakomybės taikymo nuostatomis asmenys vengė ginti savo pažeistas teises⁷⁷. Nesuklysimė teigdami, kad tokią situaciją galėjo įtakoti teismų praktikos šiais klausimais nebuvimas bei piktnaudžiavimo procesu atvejų ignoravimas.

Civilinio proceso kodekso 7 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta norma, kuri įpareigoja dalyvaujančius byloje asmenis sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis, būti atsakingiems už greitą bylos išnagrinėjimą, rūpestingai ir laiku, atsižvelgiant į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai⁷⁸. Pareiga, kuri nurodo asmenims sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis taip pat įtvirtinta ir to paties įstatymo 95 bei 42 straipsniuose. Šios nuostatos įtvirtina draudimo piktnaudžiauti procesu principą, kuris apima teisės kreiptis į teismą ar teisės gintis nuo pareikšto ieškinio panaudojimą priešingai teisės paskirčiai. Šioje vietoje galime sau išsikelti klausimą: kokia yra civilinio proceso paskirtis? Atsakydami į šį klausimą galėsime lengviau suprasti, kodėl svarbu užtikrinti pareigą sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis ir nepiktnaudžiauti procesu. Teismų praktikoje

⁷³ *Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso I-III dalių projekto* [interatyvus]. [Žiūrėta 2018-04-09]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=bnp209lqw&documentId=TAIS.147584&category=TAK>>.

Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso IV-VII dalių projekto [interatyvus]. [Žiūrėta 2018-04-09]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=191fum80ed&documentId=TAIS.152966&category=TAK>>.

⁷⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas nr. XI-1480 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018-02-27]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.403087>>.

⁷⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 1964, nr. 19-139.

⁷⁶ 1964 m. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 31 straipsnyje 2 dalyje buvo absiribota reikalavimu visiems dalyvaujantiems byloje asmenys sąžiningai naudotis jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis, o pasekmės numatytos 133, 181 straipsniuose, kuriuose numatyta galimybė skirti baudas už trukdymus operatyviai išnagrinėti bylą.

⁷⁷ DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 388.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, nr. 36-1340.

pasisakoma, kad civilinio proceso pagalba užtikrinamas greitas ir teisingas ginčų išsprendimas, ginčijamų civilinių teisių ir pareigų nustatymas⁷⁹.

Analizuojant galimybes riboti piktnaudžiavimą civiliniu procesu, svarbu išskirti Civilinio proceso kodekso 95 straipsnį, kuriame nustatyta, kad šalis, kuri nesąžiningai pareiškė nepagrįstą ieškinį (pateikė apeliacinį, kasacinį skundą) arba sąmoningai veikė prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą, gali būti teismo įpareigota atlyginti kitai šaliai jos patirtus nuostolius. Be to, teismas, nustatęs šiuos piktnaudžiavimo atvejus, gali paskirti asmeniui baudą⁸⁰ (detali sankcijų už piktnaudžiavimą teise analizė bus pateikiama kitame šio tyrimo skyriuje). Remiantis teisės doktrina galima teigti, kad piktnaudžiavimas procesu – savarankiška delikto rūšis, nes piktnaudžiavimas procesu gali pasireikšti tik teisės kreiptis į teismą panaudojimu, priešingu jos paskirčiai⁸¹. Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, aiškindamas piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis turinį, yra nurodęs, kad „įstatyme nustatytos teisės įgyvendinimas gali būti laikomas piktnaudžiavimu tik išimtiniais atvejais ir reiškia ne tik byloje dalyvaujančio asmens veiksmus nesąžiningai pareiškiant nepagrįstą ieškinį (apeliacinį ar kasacinį skundą, prašymą atnaujinti procesą ar kitą procesinį dokumentą) arba sąmoningai veikiant prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą, tačiau ir naudojimąsi procesine teise ne pagal jos paskirtį“⁸². Kaip matyti iš pateiktos nutarties ištraukos, piktnaudžiavimas procesu gali būti konstatuojamas tik išimtiniais atvejais, kai nustatomi ne tik nesąžiningi asmens veiksmai, bet ir sąmoningas jų siekis, tačiau pagal bendrą logiką ir įstatyme įtvirtintą reguliavimą, proceso dalyviai turėtų patys būti suinteresuoti elgtis sąžiningai ir bendradarbiauti esant bet kuriai civilinio proceso stadijai. Esant ginčo situacijai patys asmenys turėtų būti suinteresuoti, kad ginčas būtų išspręstas kuo greičiau. Deja, neretai asmuo žinodamas, kad jo teisė nėra pažeista, piktnaudžiauja teise kreiptis į teismą, siekdamas ne apginti savo pažeistą teisę, bet sukelti nepatogumų kitai šaliai.

Aptariama teisė yra garantuojama visiems byloje dalyvaujantiems asmenis, todėl tiek ieškovas, tiek atsakovas, tiek kiti byloje dalyvaujantys asmenys, siekdami apginti savo teises, privalo savo procesinėmis teisėmis naudotis sąžiningai⁸³. Būtų logiška teigti, kad būtent asmenų, kurie nėra dalyvaujantys byloje asmenys ir neturi materialinio

⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2001 m. spalio mėn. 24 d. nutartis civilinėje byloje G. Kikalienė v. AB „Turto bankas“, Nr. 3K-3-999/2001.

⁸⁰ DRIUKAS, A; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika. III tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.

⁸¹ MIKELĖNAS, V. Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos (1). *Justitia*, 1996, Nr. 1.

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. vasario mėn. 18 d. nutartis civilinėje byloje V. N. v. B.Č., Nr. 3K-3-52-313/2015.

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2001 m. spalio mėn. 24 d. nutartis civilinėje byloje G. Kikalienė v. AB „Turto bankas“, Nr. 3K-3-999/2001.

suinteresuotumo bylos baigtimi, apeliacinio ar kasacinio skundo padavimas reiškia, kad toks skundas yra aiškiai nepagrįstas, tai yra atitinka įstatyme įtvirtintą nepagrįstumo kriterijų⁸⁴. Tačiau šios pozicijos negalima suabsoliutinti, nes tai yra tik vienas iš galimų faktinių pavyzdžių. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas teigia⁸⁵, „kad piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis pasireiškia, kai šalis naudojasi procesinėmis teisėmis ne pagal jų paskirtį, ne pagal civilinio proceso tikslus, arba kai tokiais veiksmais sukeliama esminė žala kitai proceso šaliai“. Iš to seka išvada, kad proceso šalys privalo gerbti viena kitą, sąžiningai atsižvelgti į kitos šalies interesus siekdama savo tikslų ir naudodamasi savo procesinėmis teisėmis. Šalis negali naudotis per didelėmis, neproporcingomis priemonėmis, darančiomis nuostolių kitai šaliai, nes vienos šalies procesinių teisių įgyvendinimas negali būti pateisinamas žymiu ar neproporcingu kitos šalies padėties suvaržymu ar apsunkinimu⁸⁶.

Analizuojant civilinio proceso įstatymą galima pastebėti, kad piktnaudžiavimo procesu draudimas aiškiai įtvirtintas teisiniame reguliavime, tačiau nerandama išsamesnio šios normos aiškinimo. Pasakytina, kad procesinės teisės įgyvendinimas, nepagrįstai suvaržantis kitų asmenų turimas teises ir teisėtus interesus laikytinas piktnaudžiavimu teise⁸⁷. Iš neteisės negali kilti teisė, todėl remiantis teismų praktika pasakytina, kad teisė ir teismai negali pripažinti neteisėtų veiksmų bei ginti piktnaudžiaujančių teise asmenų interesus, todėl procesinės teisės, kurias dalyvaujantis byloje asmuo įgyvendina pažeisdamas kitų asmenų teises, negali teismo būti ginamos ar pripažįstamos leistinėmis. Teismas, nustatęs asmens piktnaudžiavimą jam suteiktomis procesinėmis teisėmis, turėtų savo iniciatyva šalinti tokius neteisėtus veiksmus⁸⁸. Šiuo klausimu teismų praktika nėra nuosekli, bet galima išskirti tokias teismų akceptuotas piktnaudžiavimo procesu formas:

1. Piktnaudžiavimas teise pasireiškia nepagrįsto ieškinio (apeliacinio, kasacinio skundo ar kitokio procesinio dokumento) pareiškimu – asmuo, pateikdamas ieškinį, prašymą, pareiškimą ar skundą, siekia sukelti atsakovui rūpesčių, o ne ginti savo pažeistą teisę. Lietuvos apeliacinio

⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2005 m. balandžio mėn. 4 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Oruva“ ir Ko“ v. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Mažeikių rajono skyrius, Nr. 3K-3-224/2005.

⁸⁵ Lietuvos apeliacinis teismas. 2014 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Inter Credit“ v. VŠĮ „Atviro kodo sprendimai“, Nr. 2-1981/2014.

⁸⁶ DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 373.

⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2001 m. spalio mėn. 24 d. nutartis civilinėje byloje G. Kikalienė v. AB „Turto bankas“, Nr. 3K-3-999/2001.

⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2001 m. spalio mėn. 24 d. nutartis civilinėje byloje G. Kikalienė v. AB „Turto bankas“, Nr. 3K-3-999/2001; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. kovo mėn. 14 d. nutartis civilinėje byloje Coface Austria Kreditversicherung AG v. UAB „Kukabara“, Nr. 3K-3-146/2013.

teismo jurisprudencijoje pasakyta, kad „visomis procesinėmis teisėmis turi būti naudojamosi sąžiningai, tik pagal jų paskirtį – užtikrinti operatyvų ir teisingą bylos išnagrinėjimą. Aiškiai nepagrįsto ieškinio pareiškimo (ar kito procesinio dokumento) pateikimas konstatuojamas tada, kai procesinis dokumentas teikiamas ne siekiant apginti pažeistą teisę, o sukelti nepatogumų, trukdžių, rūpesčių, suvaržymų“⁸⁹. Tinkamas pavyzdys galėtų būti ir Kauno apygardos teismo sprendimas, kuriame pasisakoma, kad „teismas privalo įvertinti ir nustatyti pareikšto ieškinio nepagrįstumą, konstatuodamas piktnaudžiavimą procesu. Jeigu reikalavimas bent iš dalies tenkinamas nėra pagrindo teigti, kad asmuo piktnaudžiauja procesinėmis teisėmis. Jeigu teismas atmeta ieškinį tuo pagrindu, kad ieškovas neįrodo ieškinio pagrįstumo, tokia situacija taip pat negali būti vertinama kaip nesąžiningas naudojimas procesinėmis teisėmis“⁹⁰. Kitas pavyzdys – draudimas piktnaudžiauti apeliacijos teise. Tačiau svarbu nustatyti ir subjektyvų kriterijų. Šiaulių apygardos teismas savo nutartyje pažymėjo, kad „piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis laikytinas tik sąmoningas asmens veikimas prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą“⁹¹. Piktnaudžiavimas procesine teise pasireiškia konkrečios subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygų pažeidimu. Teisėtas ir pagrįstas asmens naudojimas procesinėmis teisėmis, jeigu nenustatytas tyčinis nesąžiningas elgesys, negali būti pripažįstamas piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis⁹². Kitas galimas piktnaudžiavimo procesu atvejis – kai asmuo paduoda akivaizdžiai nepagrįstą apeliacinį skundą. Atsižvelgiant į konkrečią situaciją galima pastebėti, kokius teiginius asmuo nurodo apeliaciniame skunde. Jeigu įvardyti teiginiai akivaizdžiai nepagrįsti ir tokia situacija pasitvirtina, gali būti pripažįstama, kad asmuo piktnaudžiauja apeliacijos teise ir naudojasi ja nesąžiningai. Teismų praktikoje aiškinama, kad asmuo bet kuria savo teise, taip pat ir teise

⁸⁹ Lietuvos apeliacinis teismas. 2014 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Inter Credit“ v. VšĮ „Atviro kodo sprendimai“, Nr. 2-1981/2014.

⁹⁰ Kauno apygardos teismas. 2011 m. sausio 20 d. sprendimas civilinėje byloje E. Š. v. R.G., Nr. 2-941-260/2011.

⁹¹ Šiaulių apygardos teismas. 2015 m. gruodžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Lindorff Oy v. V. K., Nr. E2A-1138-357/2015.

⁹² Lietuvos apeliacinis teismas. 2013 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje G.R., O. R. v. UAB „Valnetas“, Nr. 2-2682/2013.

kreiptis į teismą, vadinasi ir apeliacijos teise, privalo naudotis sąžiningai⁹³. Pagal Civilinio kodekso 1.137 straipsnio 3 dalį, viena iš įstatymo numatytų sankcijų prieš piktnaudžiavimą teise yra atsisakymas ginti piktnaudžiaujančio asmens reikalavimus. Todėl apeliacinės instancijos teismas turi teisę atsisakyti analizuoti akivaizdžiai nepagrįstus teiginius. Kitu atveju teismo įpareigojimas analizuoti visus, taip pat ir akivaizdžiai nepagrįstus apeliacinio skundo teiginius, leistų nesąžiningiems asmenims panaudoti teismo procesą ne pagal jo paskirtį⁹⁴.

2. Piktnaudžiavimas teise pasireiškia kaip sąmoningas veikimas prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą. Šiuo atveju asmuo gali vengti atvykti į teismą, nevykdyti teismo nurodymų, vilkinti bylą, atsisakyti priimti teismo šaukimą ar kitą procesinį dokumentą, pareikšti aiškiai nepagrįstą nušalinimą teisėjui. Analizuojant šį piktnaudžiavimo teise būdą, taip pat svarbus asmens suvokimas, kad veikdamas vienu ar kitu būdu jis siekia ne pasinaudoti savo teisėmis, o piktnaudžiauti procesu, todėl teismas turi vertinti kiekvieną situaciją ir nustatyti subjektyvią elgesio pusę. Pavyzdžiui, piktnaudžiauti procesu galima naudojant procesinę nušalinimo teisę ne pagal jos paskirtį, kitaip tariant, veikiant prieš greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą, įtraukiant teismą į nepagrįstų ir nuolatinių, iš esmės to paties turinio skundų svarstymą, o ne norint pagrįstai nušalinti teisėją, kuris neatitinka nešališkumo reikalavimų ir negali objektyviai išnagrinėti bylos⁹⁵.

Kalbant apie piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis, kaip veikimą prieš teisingą bei greitą bylos išnagrinėjimą, svarbu išskirti ir analizuoti šiuo metu labai aktualius aiškiai nepagrįstų nušalinimų teisėjui pareiškimus. Pasitaiko atvejų, kad civiliniame procese galimybė nušalinti teisėją naudojama ne siekiant teisingo bylos išnagrinėjimo, o atvirkščiai – bandymui vilkinti civilinį procesą. Šioje situacijoje esminė sąlyga yra sąmoningas veikimas prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą. Greitam bylos

⁹³ Lietuvos apeliacinis teismas. 2013 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje R.P., L.P. v. UAB „Plusta“, Nr. 2-2570/2013.

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2002 m. kovo mėn. 20 d. nutartis civilinėje byloje 305-oji daugiabučio namo savininkų draugija „Bokštas“, v. Vilniaus miesto savivaldybės rejestro taryba, Nr. 3K-3-512/2002. Šioje nutartyje nustatyta, kad ieškovo apeliaciniame skunde keliami klausimai, į kuriuos argumentuotai yra atsakęs pirmos instancijos teismas savo sprendime. Pirmos instancijos teismo sprendime konstatuoti akivaizdūs teisės normų pažeidimai, o akivaizdžių dalykų ginčijimas yra nesąžiningas elgesys, todėl apeliacinės instancijos teismas turėjo teisę neanalizuoti apeliacinio skundo teiginių, kurie akivaizdžiai nepagrįsti.

⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2007 m. spalio mėn. 12 d. nutartis civilinėje byloje A.B. Nr. 3K-3-406/2007.

išnagrinėjimui trukdo sąmoningai reiškiami, daugkartiniai nesažiningų dalyvaujančių byloje asmenų reiškiami nušalinimai teisėjams, nesant jokio teisinio pagrindo, tačiau siekiant tyčia vilkinti bylos nagrinėjimą⁹⁶. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 65 ir 66 straipsniuose⁹⁷ numatyta galimybė pareikšti teisėjui nušalinimą, jeigu byloje dalyvaujančiam asmeniui kyla įtarimas dėl teisėjo nešališkumo ar nepriklausomumo. To paties įstatymo 68 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta norma reikalauja motyvuotai pagrįsti teisėjo nušalinimą⁹⁸. Tokiu reguliavimu bandoma sukurti apsaugą nuo piktnaudžiavimo procesu, nes kitu atveju būtų sudaromos palankios sąlygos pareiškus aiškiai nepagrįstą nušalinimą teisėjui vilkinti bylos nagrinėjimą. Šioje vietoje kyla klausimas, ar toks reguliavimas veiksmingas.

Toliau analizuojant šį klausimą, svarbu išsiaiškinti, kas yra laikytina aiškiai nepagrįsto nušalinimo teisėjui pareiškimu. Remiantis teisės doktrina, tai atvejai, kai nušalinimas motyvuojamas melagingomis aplinkybėmis arba pareiškimas dėl nušalinimo nepagrįstas jokiais aplinkybėmis ar įrodymais, kurie nulemtų teisėjo suinteresuotumą bylos baigtimi⁹⁹.

Teismų praktikoje sutinkama atvejų, kai asmenys pareiškia nušalinimus pakartotinai prieš naujo teismo proceso pradžią. Pavyzdžiui, Klaipėdos apygardos teismas nušalinimą vertino kaip pakartotinį, nes nušalinimas buvo pareikštas du kartus iš esmės tais pačiais argumentais, dėl kurių pagrįstumo jau buvo pasisakyta. Analizuojamoje byloje Teismas, skirdamas baudą, nurodė, kad „tai, jog atsakovės advokatė per trumpą laiką – nuo 2015 m. kovo 10 d. iki 2015 m. balandžio 1 d. – antrą kartą pateikė nušalinimo pareiškimą bylą nagrinėjančiam teisėjui iš esmės tais pačiais motyvais, reiškia

⁹⁶ DRIUKAS, A; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 381.

⁹⁷ Teisėjas privalo nusišalinti nuo bylos nagrinėjimo arba jam gali būti pareikštas nušalinimas jeigu: byloje, kurioje jis yra dalyvaujantis byloje asmuo arba su dalyvaujančiu byloje asmeniu susijęs tokiais teisiniais santykiais, dėl kurių bylos baigtis gali turėti įtakos jo teisėms arba pareigoms, jeigu jis yra su šalimis ar kitais dalyvaujančiais byloje asmenimis susijęs giminystės (tiesiosios aukštesnės ir tiesiosios žemesnės linijos giminaičiai, tikrieji bei netikrieji broliai ir seserys, tėviai ir įvaikiai) ar svainystės ryšiais, jeigu jį su viena iš šalių ar kitais dalyvaujančiais byloje asmenimis sieja santuokos, globos ar rūpybos santykiai, byloje, kurioje jis buvo arba yra vienas iš šalių arba kitų dalyvaujančių byloje asmenų atstovas, jeigu jis pats, jo sutuoktinis (sugyventinis) arba jo artimieji giminaičiai yra tiesiogiai ar netiesiogiai suinteresuoti bylos baigtimi, jeigu jis dalyvavo priimant sprendimą byloje žemesniosios ar aukštesniosios instancijos teisme arba šioje byloje dalyvavo kaip liudytojas, ekspertas, prokuroras, valstybės ar savivaldybės institucijos atstovas. Įstatyme įtvirtinta, kad teisėjo nušalinimo pagrindai, susiję su santuoka, globa ar rūpyba, lieka galioti ir tais atvejais, kai santuoka, globa ar rūpyba yra pasibaigusi. Be šių numatytų pagrindų, teisėjas privalo nusišalinti nuo bylos nagrinėjimo arba jam gali būti pareikštas nušalinimas ir kitais atvejais, jeigu yra aplinkybių, kurios kelia abejonių dėl jo nešališkumo. Žr. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 36-1340.

⁹⁸ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 36-1340.

⁹⁹ DRIUKAS, A; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 380.

naudojimąsi procesine nušalinimo teise ne pagal šios teisės paskirtį¹⁰⁰. Teismas tokį elgesį įvertino kaip piktnaudžiavimą procesine nušalinimo teise, siekiant vilkinti bylos nagrinėjimą ir didinti bylinėjimosi išlaidas. Kitoje byloje konstatuota, kad „ieškovas visose bylose, kuriose jis dalyvauja, nuolat reiškia nušalinimo pareiškimus teisėjams arba visiems atitinkamo teismo teisėjams. Toks ieškovo procesinis elgesys trikdo normalų teismų darbą, neleidžia užtikrinti pagrindinių civilinio proceso tikslų, taip pažeidžiama procesinė pareiga siekti greito ir teisingo bylos išnagrinėjimo. Šioje situacijoje ieškovas, reikšdamas pakartotinį pareiškimą dėl teisėjų nušalinimo, nesiekia greito ir teisingo bylos išnagrinėjimo, o piktnaudžiauja procesine nušalinimo teise“¹⁰¹.

Teismui nustačius atvejus, kai piktnaudžiaujama civiliniu procesu pareiškiant pakartotinus ir nepagrįstus nušalinimus, būtina imtis priemonių ir užkirsti kelią tokiam negatyviam reiškiniui. Teismas gali atsisakyti nagrinėti pareikštus nušalinimus ir tęsti bylos nagrinėjimą iš esmės arba taikyti procesines sankcijas, numatytas 95 straipsnyje 2 dalyje (pavyzdžiui, skirti baudą). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas laikosi pozicijos, „kad nušalinimo teise asmuo privalo naudotis pagal jos paskirtį, sąžiningai, nepažeisdamas kitų asmenų teisių ir teisėtų interesų. Asmenims, kurie piktnaudžiauja nušalinimo teise, įstatymas nustato teisinę atsakomybę – baudą¹⁰²“. Kaip matyti iš teismų formuojamos praktikos¹⁰³, baudos skyrimas – dažna priemonė, tačiau ar veiksminga? Nes pareiškus nušalinimą, bylos nagrinėjimą tenka atidėti ir, išsprendus teisėjo nešališkumo klausimą, skirti pakartotinai nagrinėti praėjus tam tikram laikotarpiui. Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas laikosi pozicijos, kad teisėjas, sprendžiantis CPK 69 straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka teisėjo nušalinimo klausimą, turi teisę išspręsti ir su nušalinimu susijusį klausimą – dėl baudos už piktnaudžiavimą procesine nušalinimo teise paskyrimo¹⁰⁴.

¹⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. kovo mėn. 16 d. nutartis civilinėje byloje AB „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija“, v. UAB „Agerona“, Nr. 3K-3-159-421/2016.

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2007 m. lapkričio mėn. 12 d. nutartis civilinėje byloje A.B., Nr. 3K-3-406/2007.

¹⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. kovo mėn. 16 d. nutartis civilinėje byloje AB „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija“, v. UAB „Agerona“, Nr. 3K-3-159-421/2016.

¹⁰³ Lietuvos apeliacinio teismas. 2013 m. balandžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Bankr „Eura“ v. UAB „Transeuda“, Nr. 2-1206/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. kovo mėn. 16 d. nutartis civilinėje byloje AB „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija“, v. UAB „Agerona“, Nr. 3K-3-159-421/2016; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2007 m. lapkričio mėn. 12 d. nutartis civilinėje byloje A.B., Nr. 3K-3-406/2007.

¹⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. kovo mėn. 16 d. nutartis civilinėje byloje AB „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija“, v. UAB „Agerona“, Nr. 3K-3-159-421/2016.

Matome, kad įstatyme galima rasti normų, kurios padėtų kovoti su šia negatyvia praktika, teismai linkę konstatuoti piktnaudžiavimą teisėjo nušalinimo teise. Taip pat iš atliktos analizės galima teigti, kad aktyviai taikomos ir skiriamos sankcijas pažeidėjams, kurie piktnaudžiauja teisėjų nušalinimo teise. Tačiau ar baudos skyrimas yra pakankamai efektyvi sankcija, kuri padeda atgrasyti asmenis nuo piktnaudžiavimo teisėjo nušalinimo teise? Iš pateiktos analizės gali teigti, kad neretai dalyvaujantiems byloje asmenis proceso vilkinimas, teikiant nušalinimus teisėjui, yra naudingesnis, o baudos skyrimas neužkerta kelio piktnaudžiavimui teisėjų nušalinimo teise. Tokia situacija sukuria palankią terpę vilkinti proceso eigą, nes būsimi pažeidėjai, kurie nesąžiningai naudojami aptariama teise, nebijo likti nubausti. Negalima paneigti, kad labai svarbu, jog teismai konstatuoja piktnaudžiaujant teisėjo nušalinimo teise, tačiau įstatyme turėtų būti numatytas toks baudos dydis, kuris atgrasytų būsimus pažeidėjus nuo tokio neteisėto elgesio.

Atsižvelgiant į tai, kas paminėta anksčiau, galima teigti, kad ne bet koks nepagrįsto ieškinio pareiškimas, o tik nesąžiningas, gali sukelti įstatyme numatytas pasekmes. Taip pat svarbu nustatyti asmens suvokimą, nepriklausomai nuo to, kokiū būdu asmuo piktnaudžiauja jam suteikta teise.

2.3.1. Reikalavimo pateikimas teismui

Asmuo, kuris nori pareikšti reikalavimą dėl pažeistos teisės gynbos, gali susidurti su įvairiais sunkumais. Pasitaiko atveju, kai kyla ginčų ar reikalavimas gali būti pareiškiamas bendrąja ginčo teisenos tvarka ar turi būti sprendžiamas nagrinėjamoje byloje. Todėl šioje darbo dalyje bus analizuojamos reikalavimo pateikimo galimybės norint pareikšti reikalavimą dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu.

Jeigu reiškiamas reikalavimas atlyginti nuostolius CPK 95 straipsnio 1 dalies pagrindu dėl vienos šalies piktnaudžiavimo procesu, šis reikalavimas yra neatsiejamai susijęs su nagrinėjama civiline byla ir prašymas dėl nuostolių atlyginimo minėtos normos pagrindu gali būti paduotas iki bylos išnagrinėjimo iš esmės pabaigos. Tačiau aiškinant šią normą sistemiškai, galima pastebėti, kad tokio pobūdžio prašymas gali būti paduodamas ne tik toje pačioje byloje, bet ir išnagrinėjus bylą iš esmės arba bylą užbaigus be teismo sprendimo¹⁰⁵. Tokiu atveju suinteresuoti asmenys teisę pareikšti

¹⁰⁵ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2005 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Miltzer and Munch Fortransas“ v. Lex System GmBh, Nr. 2-239/2005.

reikalavimą atlyginti nuostolius, kilusius dėl piktnaudžiavimo procesu, gali įgyvendinti pareikšdami bendrąja ginčo teisenos tvarka¹⁰⁶.

Lietuvos apeliacinis teismas nutartyje yra konstatavęs, kad „motyvuotas prašymas dėl nuostolių atlyginimo turi būti išnagrinėtas kartu su civiline byla, tačiau įstatymas numato galimybę jį išnagrinėti atskiroje byloje“¹⁰⁷. Remiantis šiuo aiškinimu galima daryti išvadą, kad reikalavimas dėl nuostolių atlyginimo gali būti ir savarankiško ieškinio dalykas. To paties pobūdžio klausimas buvo išspręstas suformuojant precedentinę taisyklę, pagal kurią išvestiniai iš pagrindinio materialinio teisinio reikalavimo civilinėje byloje procesinio pobūdžio reikalavimai, nesant specialios nuorodos įstatyme, negali būti savarankiško ieškinio naujoje byloje dalyku¹⁰⁸.

Taigi pripažinus, kad reikalavimas dėl nuostolių, padarytų piktnaudžiaujant procesu, atlyginimo yra procesinio pobūdžio, tektų daryti išvadą, kad tokio reikalavimo nepareiškimas bylos nagrinėjimo metu, užkirstų kelią jį kaip savarankišką reikalavimą reikšti pasibaigus civilinei bylai¹⁰⁹. Galima pastebėti, kad toks reguliavimas suvaržytų byloje dalyvaujančių asmenų teises bei sumažintų draudimo piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis efektyvumą. Aurimas Brazdeikis taip pat pritaria šiai minčiai teigdamas, kad „reikalavimo atlyginti piktnaudžiaujant procesu padarytą žalą teisinei prigimčiai ir pobūdžiui jokios reikšmės negali turėti tai, kad jis, vadovaujantis CPK 95 straipsnio 1 dalimi, gali būti pareiškiamas bylos nagrinėjimo metu. Reikalavimo teisinis pobūdis ir prigimtis neturėtų priklausyti ir keistis priklausomai nuo to, jis pareiškiamas vykstančio teismo proceso metu ar ne“¹¹⁰.

Nesuklysimė sakydami, kad „proceso teisė numato, kaip apginti pažeistą ar ginčijamą materialinę teisę ir užtikrinti jos įgyvendinimą, o materialinė teisė apibrėžia, ką asmuo gali ar privalo daryti“¹¹¹. Apibendrinant galima teigti, kad laikantis šios pozicijos procesiniai reikalavimai turėtų kilti iš proceso teisės normų ir būtų tiesiogiai susiję su procesinėmis teisėmis. Tačiau reikalavimo atlyginti piktnaudžiaujant procesu padarytus nuostolius teisinio pobūdžio negali nulemti tai, kad jie atsiranda dėl naudojimosi procesinėmis teisėmis, nes tokia situacija prieštarautų ne tik šiuo klausimu vystomai

¹⁰⁶ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2004 m. rugpjūčio 3 d. nutartis civilinėje byloje AB „Klaipėdos hidrotechnika“ v. VĮ „Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija“, Nr. 2-383/2004.

¹⁰⁷ BRAZDEIKIS, A. Reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu. *Teisė*, 2010, Nr. 75, p. 131.

¹⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2001 m. lapkričio mėn. 8 d. nutartis civilinėje byloje AB „Kasyba“ v. AB „Lietuvos taupomasis bankas“, Nr. 3K-7-861/2001.

¹⁰⁹ BRAZDEIKIS, A. Reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu. *Teisė*, 2010, Nr. 75, p. 130.

¹¹⁰ *Ibid.*, p. 131.

¹¹¹ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; ir NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2004. t. 1.

doktrinai bei praktikai, bet ir suvaržytų galimybes ginti piktnaudžiavimu pažeistas teises.

2.3.2. Subjektyviosios kaltės doktrina procesinio piktnaudžiavimo atveju

Teismų praktikoje nurodoma, kad „teisėtas ir pagrįstas asmens naudojimas procesinėmis teisėmis, jeigu nenustatytas tyčinis nesąžiningumas, negali būti pripažįstamas piktnaudžiavimu procesu“¹¹². Asmens nesąžiningumas pasireiškia tuo, kad jis suvokia savo reikalavimo nepagrįstumą¹¹³. Tokiu atveju asmuo turi suvokti, kad jis atlieka formaliai leistinus veiksmus, pavyzdžiui, ieškinio teismui pateikimas, tačiau jo teisė negali būti patenkinama, nes nėra reikiamų prielaidų pasiekti jo norimą rezultatą, pavyzdžiui, asmuo supranta, kad jo ieškinys nepagrįstas. Galima teigti, kad analizuojant piktnaudžiavimo teise atvejus, būtų naudinga taikyti subjektyviosios kaltės doktriną. Jos pagalba būtų nustatomas asmens psichinis santykis su asmens daroma veika ir padariniais. Taip pat svarbu, kad būtų nustatyta asmens tyčia. Asmuo turi suvokti, kad jo veikimas arba neveikimas gali nulemti greitą, ekonomišką bei teisingą bylos išnagrinėjimą, bet vis tiek elgiasi tokiu būdu, numato, kad gali būti padaryta nepateisinama žala teisingumo vykdymo sistemai ir kitiems proceso dalyviams, bet vis tiek tokių padarinių siekia arba lengvabūdiškai leidžia jiems atsirasti¹¹⁴. Tačiau teismas savo praktikoje neakcentuoja, kad piktnaudžiavimui būtina tyčia, teismų praktikoje nustatyta, kad piktnaudžiaujama tada, kai teise akivaizdžiai naudojamosi ne pagal jos paskirtį¹¹⁵.

Lietuvos teismai turėtų aiškiau nusibrėžti subjektyviosios pažeidimo pusės vertinimo ribas, nes esant dabartinei situacijai sunku laikyti teismo procesinio sprendimo motyvus kokybiškais, kai juose išvardijami visi įmanomi variantai nuo tyčinės, sąmoningos veikos iki neatsargaus ar neproporcingo naudojimosi įstatymo suteikiamomis teisėmis, be jokio paaiškinimo, kaip konkretus vertinimas priklauso nuo tam tikrų situacijos aplinkybių, kokie veiksmai konkrečioje byloje lemia vienokio ar kitokio požiūrio į piktnaudžiavimui konstatuoti būtinus reikalavimus taikymą¹¹⁶. Reikėtų

¹¹² Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. rugsėjo 10 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Noble group“ v. BUAB „Sendvario parkas“, Nr. 2-1247-180/2015.

¹¹³ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Perdanga“, UAB „Robotus“, UAB „Stamela“ v. AB „Prospero polis“, Nr. 2-1707/2011.

¹¹⁴ BRAZDEIKIS, A., NEKROŠIUS, V., SIMAITIS, R., VĖBRAITĖ, V. *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 38.

¹¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2005 m. balandžio mėn. 4 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Oruva“ ir Ko“ v. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Mažeikių rajono skyrius, Nr. 3K-3-224/2005.

¹¹⁶ BRAZDEIKIS, A., NEKROŠIUS, V., SIMAITIS, R., VĖBRAITĖ, V. *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 40.

pastebėti, kad kartais būtų pravartu asmens elgesį vertinti pagal objektyviusius kriterijus. Tai reiškia, kad bylos dalyvis, įgyvendindamas jam priklausančias teises, turi būti pakankamai protingas ir rūpestingas, atsižvelgti į bendruosius bylos išsprendimo interesus, efektyvaus teisingumo skatinimą, atsižvelgti į kitų dalyvių teises bei teisėtus interesus. Kitaip tariant, asmuo turėtų savo procesinėmis teisėmis naudotis griežtai pagal jų paskirtį, o nukrypti galima tik tiek, kai tai leidžiama pagal individualias savybes. Akivaizdus nukrypimas nuo šio standarto tam tikrais atvejais galėtų būti pagrindas pripažinti piktnaudžiavimą teise¹¹⁷.

Kitas svarbus aspektas, kad piktnaudžiavimas gali būti nustatomas tik esant realiai atsiradusiai žalai. Tačiau reiktų pabrėžti, kad žala šiuo atveju nėra tik turtinė. Piktnaudžiavimas yra ne tik tada, kai veiksmas sukelia materialią žalą, bet ir tada, kai žala padaroma teisinei sistemai¹¹⁸. Įdomu tai, kad teisės doktrinoje galima rasti procesinės žalos išskirstymą į ekonominę, organizacinę, ideologinę bei asmeninę¹¹⁹. Trumpai aptariant kiekvieną iš jų pastebėtina, kad ekonominė žala pasireiškia piniginiiais teismo ar byloje dalyvaujančių asmenų praradimais. Ideologinė žala pasireiškia kaip teismo autoriteto sumažėjimas esant procesiniam piktnaudžiavimui. Organizacinė žala padaroma operatyviam civilinių procesinių teisinių santykių vystymuisi ir funkcionavimui bei pasireiškia, pavyzdžiui, nereikalingu procesinių išteklių eikvojimu nepagrįstais ieškiniais ar skundams nagrinėti, o asmeninė žala atsiranda byloje dalyvaujančiam asmeniui, t. y. jo moraliniai išgyvenimai ir kiti neturtiniai praradimai¹²⁰.

Apibendrinant galima pasakyti, kad procesinių tikslų įgyvendinimas neįsivaizduojamas be teismo dalyvavimo, todėl kiekvienas piktnaudžiavimas reiškia ne tik konkretaus asmens teisių pažeidimą, nustatant subjektyviusius pažeidimo kriterijus, bet ir teismo išteklių eikvojimą, kurie galėtų būti panaudoti sprendžiant sąžiningų asmenų ginčus.

¹¹⁷ BRAZDEIKIS, A., NEKROŠIUS, V., SIMAITIS, R., VĖBRAITĖ, V. *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 40.

¹¹⁸ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. *2012 m. rugpjūčio 16 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Psyops Media“ v. BUAB UAB „KG Constructions“*, Nr. 2-988/2012.

¹¹⁹ BRAZDEIKIS, A., NEKROŠIUS, V., SIMAITIS, R., VĖBRAITĖ, V. *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 41.

¹²⁰ *Ibid.*, p. 42.

III dalis. DRAUDIMO PIKTNAUDŽIAUTI TEISE PAŽEIDIMO TEISINĖS PASEKMĖS

Teisė į teisminę gynybą, jos prieinamumą garantuojama pagrindiniuose įstatymuose, dėl to ir asmens įgyvendinama teisė gali būti laikytina piktnaudžiavimu tik išskirtiniais atvejais, kai tokia teisė naudojama akivaizdžiai ne pagal jos paskirtį¹²¹. Nustačius piktnaudžiavimą teise, svarbu tinkamai pritaikyti tam skirtus teisinius padarinius. Tinkamas padarinių pritaikymas svarbus siekiant sumažinti galimybes ateityje piktnaudžiauti teise bei atlyginti nuostolius asmenims, kurie dėl piktnaudžiavimo teise patyrė žalą. Teisės normos tampa nereikalingos kai yra ignoruojamos, ir kai nėra efektyvių sankcijų arba sankcijos nėra pritaikomos¹²². Remiantis tuo, kas pasakyta, svarbu išsiaiškinti, kokiomis priemonėmis galima apginti asmens, nukentėjusio nuo piktnaudžiavimo teise, interesus, todėl toliau šioje darbo dalyje bus analizuojama, kaip skatinat proceso operatyvumą, gali būti veiksmingai kovojama prieš piktnaudžiavimą teise.

Kaip jau buvo minėta, piktnaudžiavimo civiliniu procesu pasekmės numatytos 95 straipsnyje. Šio straipsnio 1 dalyje numatyta, kad dalyvaujantis byloje asmuo, kuris nesąžiningai pareiškė nepagrįstą ieškinį (apeliacinį ar kasacinį skundą, prašymą atnaujinti procesą, pateikė kitą procesinį dokumentą) arba sąmoningai veikė prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą, gali būti teismo įpareigotas atlyginti kitam dalyvaujančiam byloje asmeniui patirtus nuostolius¹²³. Remiantis aktuali teisiniu reguliavimu minėto straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad Teismas, nustatęs įstatyme numatytus piktnaudžiavimo atvejus, gali ne tik įpareigoti atlyginti patirtus nuostolius, bet paskirti dalyvaujančiam byloje asmeniui iki penkių tūkstančių eurų baudą¹²⁴. Būtina pastebėti, kad to paties straipsnio 3 dalyje įtvirtinta naujovė – užstato reikalavimas¹²⁵.

Taigi, piktnaudžiavimas teise – neteisėtas veiksmas, kuris gali sukelti įvairaus pobūdžio negatyvius teisinius padarinius¹²⁶, kurie gali būti tokie: galimybė reikalauti atlyginti nuostolius, galimybė įpareigoti sumokėti užstatą arba baudos už piktnaudžiavimą procesu skyrimas.

¹²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2005 m. balandžio mėn. 4 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Oruva“ ir Ko“ v. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Mažeikių rajono skyrius, Nr. 3K-3-224/2005.

¹²² C.H. VAN RHEE. *The law's delay an introduction. The law's delay: essays on undue delay in civil litigation*. Antwerp: Intersentia, 2004, p. 17.

¹²³ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, nr. 36-1340.

¹²⁴ *Ibid.*

¹²⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2016-11-08, nr. XII-2751.

¹²⁶ TARUFFO M. *Abuse of Procedural rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer law International, 1999, p. 25.

3.1. Nuostolių atlyginimas

Civilinio proceso teisės doktrinoje pažymima, kad reikalavimas atlyginti dėl piktnaudžiavimo procesu padarytus nuostolius gali būti vertinamas ir kaip savarankiškas materialinio teisinio pobūdžio reikalavimas. Pagal Civilinio kodekso 1.137 straipsnio 1 ir 3 dalis žala, padaryta pažeidžiant draudimą piktnaudžiauti teise į gynybą, atlyginama vadovaujantis deliktinės civilinės atsakomybės taisyklėmis. Materialiuoju atžvilgiu atlyginimui už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis tiesiogiai taikomos Civilinio kodekso normos, reglamentuojančios deliktinę civilinę atsakomybę¹²⁷. Tokią situaciją nulėmė tai, kad Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse įtvirtinto teisinio reguliavimo dėl reikalavimo atlyginti nuostolius piktnaudžiaujant procesu nepakanka. Įstatyme neaptariama nei nuostolių samprata, nei bendrosios šio reikalavimo tenkinimo sąlygos, nei senaties terminai. Apsiribojama pateikiant kelis piktnaudžiavimo procesu pavyzdžius – sąmoningas veikimas prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą bei nesąžiningai pareikštas nepagrįstas ieškinys (apeliacinis ar kasacinis skundas, prašymas atnaujinti procesą). Todėl šiuo atveju pagrindinis reglamentavimas sprendžiant nuostolių atlyginimo klausimą yra ne procesinio, o materialinio pobūdžio. Iš to seka išvada, kad draudimas piktnaudžiauti procesu reglamentuojamas tiek civilinės teisės, tiek civilinio proceso teisės normomis. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat laikosi pozicijos, kad „CPK 95 straipsnyje, 1 dalyje įtvirtinta norma reiškia deliktinės atsakomybės taikymą, kuris galimas tik esant kaltei, neteisėtiems veiksams, priešastiniam ryšiui ir žalai (Civilinio kodekso 6.246 – 6.249 straipsniai). Kitaip sakant, reikalavimu dėl nuostolių, padarytų piktnaudžiaujant procesu, prašoma atlyginti žalą, remiantis materialinės teisės normomis“¹²⁸, kurioms įtvirtina reikalavimą nustatyti požymius norint konstatuoti atsakomybės faktą. R. Simaitis taip pat teigia, kad „reikalavimas atlyginti dėl piktnaudžiavimo procesu padarytus nuostolius gali būti vertinamas ir kaip savarankiškas materialinio teisinio pobūdžio reikalavimas. Pagal Civilinio kodekso 1.137 straipsnio 1 ir 3 dalis žala, padaryta pažeidžiant draudimą piktnaudžiauti teise į gynybą, atlyginama vadovaujantis deliktinės civilinės atsakomybės taisyklėmis, todėl materialiuoju atžvilgiu atlyginimui už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis tiesiogiai taikomos Civilinio kodekso normos, reglamentuojančios deliktinę

¹²⁷ Šiaulių apylinkės teismas. 2015 m. rugsėjo mėn. 30 d. nutartis civilinėje byloje R.V. v. V.Š., Nr. 2-3548-772-2015.

¹²⁸ BRAZDEIKIS, A. Reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu. *Teisė*, 2010, Nr. 75, p. 132.

civilinę atsakomybę“¹²⁹. Šioje vietoje kyla problema, nes piktnaudžiavimo teise atveju, taikant civilinės atsakomybės sąlygas, ne tik sugaištama daug laiko, bet neretai teismams sunku identifikuoti pačio pažeidimo aplinkybes.

Motyvuotas prašymas dėl nuostolių atlyginimo gali būti paduotas iki bylos išnagrinėjimo iš esmės pabaigos¹³⁰, kitaip tariant, turi būti išnagrinėtas kartu su civiline byla arba gali būti pareikštas ieškinys dėl nuostolių atlyginimo naujoje byloje (Civilinio proceso kodekso 95 straipsnio 1 dalis). Teismas privalo užkirsti kelią piktnaudžiauti procesu ne tik nagrinėjant bylą, bet ir ją išnagrinėjus bei nustačius, kad ieškovas nesąžiningai pareiškė nepagrįstą ieškinį – taikyti įstatyme nustatytas sankcijas, prevenciškai užkertant kelią nepagrįstam kreipimuisi į teismą ateityje¹³¹. Remiantis aktualių teisinių reguliavimų galima pastebėti, kad galimybė asmeniui apginti savo pažeistą teisę priklauso nuo bylos užbaigimo priimančiam teismo sprendimą, kitaip tariant, atsižvelgiant į tai, ar byla išnagrinėjama iš esmės, ar nutraukiama įstatyme numatytais pagrindais.

Kalbant apie ieškinio pateikimą negalima praleisti žyminio mokesčio klausimo. Įstatyme įtvirtinta, kad toje pačioje byloje paduoti prašymai dėl nuostolių, padarytų piktnaudžiaujant procesinėmis teisėmis, atlyginimo žyminiu mokesčiu neapmokestinami. Naujoje byloje pareikšti ieškinio reikalavimai dėl nuostolių, padarytų piktnaudžiaujant procesinėmis teisėmis, atlyginimo apmokestinami žyminiu mokesčiu (pagal Civilinio proceso kodekso 80 straipsnį). Atsižvelgiant į šią įstatymo nuostatą galima teigti, kad procesiniai reikalavimai neapmokestinami žyminiu mokesčiu, nes jie paprastai turėtų būti išsprendžiami nagrinėjamoje byloje, todėl jiems netaikomi bendrieji ieškiniai keliami reikalavimai¹³².

Esant piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis atlyginami tik realūs nuostoliai, tai yra nuostoliai, kurie susidarė kaip piktnaudžiavimo tiesioginė pasekmė¹³³. Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis atvejais laikytini šalies veiksmai, naudojami tokiomis teisėmis ne pagal jų paskirtį, ne pagal civilinio proceso tikslus arba kai tokiais

¹²⁹ SIMAITIS, R. *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 334.

¹³⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, nr. 36-1340.

¹³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2009 m. balandžio mėn. 27 d. nutartis civilinėje byloje V.K., D.K. v. Marijampolės apskrities viršininko administracija, Nr. 3K-3-181/2009.

¹³² BRAZDEIKIS, A. Reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu. *Teisė*, 2010, Nr. 75, p. 131.

¹³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2005 m. balandžio mėn. 4 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Oruva“ ir Ko“ v. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Mažeikių rajono skyrius, Nr. 3K-3-224/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 m. gruodžio mėn. 1 d. nutartis civilinėje byloje R.B v. P.B., Nr. 3K-3-576/2008.

veiksmis kitai proceso šaliai sąmoningai sukeliama esminė žala¹³⁴. Kaip minėta, įstatyme įtvirtintos dvi būtinos sąlygos reikalavimui dėl nuostolių, atsiradusių piktnaudžiaujant procesinėmis teisėmis, pareikšti: šalies nesažiningumas ir ieškinio nepagrįstumas jį teikiant teismui. Alternatyva galėtų būti tik kai šalis veikia prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą¹³⁵. Pavyzdžiui, byloje sprendžiant nuostolių vienai šaliai dėl kitos šalies paduoto nepagrįsto atskirojo skundo klausimą, pirmosios šalies sugaištas dėl kitos šalies kaltės bylinėjimosi laikas, su tuo susiję nepatogumai nelaikytini aplinkybėmis, pačiomis savaime sudarančiomis pagrįstą reikalavimą dėl nuostolių atlyginimo piktnaudžiaujant procesine teise¹³⁶.

Svarbu pažymėti, kad piktnaudžiavimo procesu teisiniai padariniai nustatyti ir Civilinio proceso kodekso skyriuje „Bylinėjimosi išlaidos“, tačiau sprendžiant piktnaudžiavimo procesu nuostolių atlyginimo klausimą, bendrosios bylinėjimosi išlaidų paskirstymą reglamentuojančios taisyklės negali būti taikomos net ir pagal analogiją, nes bylinėjimosi išlaidų paskirstymo pagrindinis principas (pralaimėjęs moka) šiuo atveju akivaizdžiai neatitinka situacijos, nes piktnaudžiauti procesu, kaip minėta, gali bet kuri proceso šalis¹³⁷. Tačiau teisiniame diskurse pateikiama įžvalgų, prieštaraujančių šiam požiūriui. Teigiama, kad asmens elgesys, gali būti vienas iš kriterijų skirstant bylinėjimosi išlaidas. Šis klausimas bus aptariamas kitame skyriuje.

Apibendrinant galima pasakyti, kad formuojama teismų praktika ir teisinis reguliavimas, leidžia daryti išvadą, kad asmenims suteikiama teisė reikalauti, kad būtų taikoma deliktinė civilinė atsakomybė, kai proceso dalyviai piktnaudžiauja civiliniu procesu. Priešingu atveju, analizuojamo reikalavimo visiškas atskyrimas nuo deliktinės atsakomybės prieštarautų ne tik teisės doktrinoje dėstomoms mintims, bet ir teismo formuojamai praktikai. Iš to, kas pasakyta, galima teigti, kad reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu yra materialinės teisinės prigimties, todėl turi būti nustatytos visos būtinos deliktinės atsakomybės taikymo sąlygos.

¹³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2012 m. liepos mėn. 9 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Klaipėdos šaldytuvų terminalas“ v. BUAB „Koralita“, Nr. 3K-3-346-2012.

¹³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2005 m. balandžio mėn. 4 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Oruva“ ir Ko“ v. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Mažeikių rajono skyrius, Nr. 3K-3-224/2005.

¹³⁶ *Ibid.*

¹³⁷ BRAZDEIKIS, A. Reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu. *Teisė*, 2010, Nr. 75, p. 131–132.

3.1.1. Didesnės bylinėjimosi išlaidos kaip priemonė prieš piktnaudžiavimą procesu

Remiantis ankstesne darbe atlikta analize galima teigti, kad deliktinės atsakomybės taikymas reikalauja nustatyti visas civilinės atsakomybės sąlygas. Civilinio proceso kodekso 95 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas prašymas, suvokiamas kaip materialinis teisinis reikalavimas taikyti civilinę atsakomybę, nėra ekonomiškai ir veiksminga priemonė prieš procesinį piktnaudžiavimą. Esant tokiai teisei situacijai šalys gali nuspręsti, kad naudingiau nereikalauti nuostolių atlyginimo pagal deliktinės atsakomybės taisyklės, nes tokio prašymo pateikimas gali dar labiau komplikuoti šalių ginčą, nesant garantijos dėl visapusiškai naudingo ir teigiamo rezultato. Galbūt todėl Lietuvos teismų praktikoje retai gaunami prašymai atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu¹³⁸.

Civilinio proceso teisėje iki Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo¹³⁹ įsigaliojimo nebuvo numatyta galimybės nukrypti nuo bendrųjų bylinėjimosi išlaidų atlyginimo ir paskirstymo dėl netinkamo byloje dalyvaujančio asmens procesinio elgesio, tačiau 93 straipsnio 4 dalimi buvo įtvirtinta taisyklė, kad „teismas gali nukrypti nuo šio straipsnio 1, 2 ir 3 dalyse nustatytų bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių, atsižvelgdamas į tai, ar šalių procesinis elgesys buvo tinkamas, ir įvertindamas priežastis, dėl kurių susidarė bylinėjimosi išlaidos. Šalies procesinis elgesys laikomas tinkamu, jeigu ji sąžiningai naudojosi procesinėmis teisėmis ir sąžiningai atliko procesines pareigas“¹⁴⁰. Šioje vietoje buvo nustatytas leidimas teismui, atsižvelgiant į asmens procesinio elgesio tinkamumą, sąžiningumą bei priežastis, nukrypti nuo bendrųjų bylinėjimosi išlaidų paskirstymo ir atlyginimo taisyklių. Taigi, asmens procesinis elgesys gali lemti, kad jam bus paskirta atlyginti daugiau bylinėjimosi išlaidų.

Bylinėjimosi išlaidų institutas galėtų būti pakankamai veiksmingas procesinis instrumentas. Jo pagalba asmenys ne tik atgrasomi nuo piktnaudžiavimo procesu, bet ir tinkamai kompensuojama patirta žala, patenkanti į bylinėjimosi išlaidų kategoriją. Įstatyme įtvirtinus galimybes paskirstyti bylinėjimosi išlaidas atsižvelgiant į proceso dalyvių elgesį svarbu nesuvaržyti teisės gauti pagrįstai patirtų nuostolių atlyginimo. Kitu atveju bylinėjimosi išlaidų instituto taikymo efektyvumas prieš nesąžiningą procesinį elgesį nebus veiksmingas. Svarbu ir tai, kad racionalu sudaryti galimybes šių išlaidų atlyginimo prašyti ir jas pagrįsti po bylos išnagrinėjimo. Taigi, svarbu atsižvelgti į tai, ar proceso dalyvis sąžiningai naudojosi procesinėmis teisėmis ir sąžiningai atliko procesines

¹³⁸ VALANČIUS, V., BRAZDEIKIS, A. Kitoks požiūris į nuostolius dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu. *Jurisprudencija*, Nr. 18(4), 2011, p. 1471.

¹³⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011-06-21, nr. XII-1480.

¹⁴⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 1964, nr. 19-139.

pareigas, o tai galima padaryti taikant bylinėjimosi išlaidų institutą. Nesuklysimė teigdami, kad civilinio proceso teisėje ir toliau turėtų būti ieškoma alternatyvų kovoje su piktnaudžiavimu, kurios padėtų veiksmingiau ir ekonomiškiau kompensuoti nukentėjusio asmens praradimus taip sumažinant deliktinius reikalavimus.

3.2. Bauda kaip priemonė prieš piktnaudžiavimą procesu

Lietuvoje įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į poreikį sureguliuoti nuostolių atlyginimo klausimą, esant piktnaudžiavimui civiliniu procesu, įtvirtino nuostatą, kuria remiantis teismas, nustatęs 95 straipsnio 1 dalyje numatytus piktnaudžiavimo atvejus, gali paskirti dalyvaujančiam byloje asmeniui iki penkių tūkstančių eurų baudą, iki 50 procentų iš šios baudos gali būti skiriama kitam dalyvaujančiam byloje asmeniui¹⁴¹. Remiantis ankstesniu reguliavimu, bauda buvo priteisiama sumokėti į valstybės biudžetą ir visais atvejais skiriama valstybės naudai, todėl pagrindinė jos paskirtis buvo nubausti, o ne kompensuoti. Šioje vietoje svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad tik po Civilinio proceso kodekso 95 straipsnio 2 dalies pakeitimo¹⁴² buvo numatyta galimybė 50 procentų iš paskirtos baudos skirti kitam byloje dalyvaujančiam asmeniui. Tačiau praktikos, kurioje dalis baudos būtų skiriama dalyvaujančiam byloje asmeniui, kol kas nėra. Galima teigti, kad įtvirtinant baudos institutą bei minėtą straipsnio dalies pakeitimą, įstatymo leidėjas siekė ne tik nubausti piktnaudžiaujančiąją procesą šalį ir atbaidyti ją bei kitus potencialius piktnaudžiautojus nuo panašių veiksmų ateityje, bet ir kompensuoti nukentėjusiam šaliai patirtą žalą. Iš straipsnio analizės matome, kad įstatyme įtvirtintas maksimalus baudos dydis – iki penkių tūkstančių eurų, todėl atitinkama baudos suma kiekvienu konkrečiu atveju turėtų būti skiriama atsižvelgiant į pažeidimo pobūdį ar kitas reikšmingas aplinkybes, tačiau neviršijant maksimalaus baudos dydžio sumos.

Analizuojamoje normoje kalbama apie baudą kaip apie procesinį teisinį instrumentą, kurio pagalba iš dalies gali būti atlyginami nukentėjusios nuo piktnaudžiavimo procesu šalies patirti nuostoliai. Svarbu pabrėžti, kad baudos skyrimas nėra deliktinės atsakomybės taikymas, o išimtinai procesinio pobūdžio institutas, todėl skirtingai nei prašant nuostolių atlyginimo, skiriant baudą, neturėtų būti reikalaujama įrodinėti patirtus nuostolius, priežastinį ryšį tarp jų ir neteisėtų veiksmų. Tokiu būdu išvengiama nemažai problemų, kurios kyla teikiant reikalavimą dėl nuostolių atlyginimo

¹⁴¹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, nr. 36-1340.

¹⁴² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2014-10-16, nr. XII-1241; Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2016-11-08, nr. XII-2751.

pagal deliktinės atsakomybės taisyklės. Taip pat svarbu paminėti, kad bauda¹⁴³ už piktnaudžiavimą teise taikoma ir administraciniame procese, tačiau, kaip minėta, administracinio proceso teisė nėra šio tyrimo objektas. Išsamiau atskleidžiant anksčiau išsakytą mintį, teismas nustatinėdamas baudos dydį turėtų vadovautis ne deliktinės atsakomybės nustatymo kriterijais, o atsižvelgti į piktnaudžiavimo pobūdį, trukmę, padarytos arba tikėtinos žalos dydį, protingumo, teisingumo principus, taip pat atsižvelgti į piktnaudžiavimo poveikį bylos nagrinėjimo operatyvumui, ekonomiškumui. Baudai dėl piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis paskirti būtinos sąlygos: šalies nesąžiningumas ir ieškinio (skundo) nepagrįstumas jį pateikiant teismui arba sąmoningas veikimas prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą¹⁴⁴. Lietuvos apeliacinio teismo nutartyje taip pat išaiškinta, kad „teismas spręsdamas dėl skirtinos baudos, turi įvertinti aplinkybių visumą: padaryto pažeidimo pobūdį, mastą, pasekmes, pažeidimo įtaką civilinio proceso principų įgyvendinimui, pažeidimą padariusio asmens savybes bei kitas reikšmingas aplinkybes“¹⁴⁵.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad baudos instituto taikymo atveju galimybė reikalauti visiško nuostolių atlyginimo nėra paneigiama, nes asmuo turi teisę reikalauti nuostolių (žalos) atlyginimo tiek toje pačioje byloje, tiek pareiškiant naują ieškinį. Tačiau jeigu dalyvaujantis byloje asmuo pareiškia reikalavimą dėl nuostolių atlyginimo už piktnaudžiavimą procesu, remiantis analizuojamo straipsnio 2 dalimi, jam priskiriama baudos dalis įskaitoma į priteistą nuostolių sumą. Tokiu būdu išlaikomas proporcingumas bei tinkama interesų pusiausvyra atlyginant žalą, nes užkertama galimybė gauti dvigubą naudą iš procesu piktnaudžiavusio asmens.

Lyginant reikalavimą dėl nuostolių atlyginimo ir baudos skyrimą, galima pastebėti, kad nuostolių atlyginimo atveju reikalaujama įrodyti visas civilinės atsakomybės sąlygas, ko baudos skyrimo atveju įrodinėti nereikia, tačiau negalima paneigti, kad tiksliai apskaičiuoti ir įvertinti nuostolių dydį esant piktnaudžiavimui procesu yra ganėtinai sudėtinga, o dažnai net neįmanoma, nes neretai sunku įrodyti kokius nuostolius asmuo patyrė dėl užvilkinato teismo proceso arba prarastų galimybių.

Kaip jau minėta anksčiau šiame darbe, Civilinio proceso kodekso 95 straipsnio 2 dalis įtvirtina teisę teismui skirti byloje dalyvaujančiam asmeniui iki penkių tūkstančių eurų baudą už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis. Galima pasamprotauti, kad tą pačią normą galima pritaikyti ir dėl nesąžiningo nepagrįsto apeliacinio skundo

¹⁴³ Žiūrėti: Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 83 straipsnio 1 dalies 6 punktą.

¹⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Maxima LT“ v. UAB „Natūralios sultys“, Nr. 3K-3-94-2010.

¹⁴⁵ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. vasario 14 d. nutartis civilinėje byloje UAB „JUMPS“ v. UAB „Betogama“, Nr. 2-904/2013.

pareiškimo. Tačiau reikia pastebėti, kad tokios įstatymo nuostatos teismai savo praktikoje netaiko. Pagal teismų praktiką, įstatyme įtvirtintos procesinės teisės įgyvendinimas gali būti laikomas piktnaudžiavimu tik išimtiniais atvejais, kai tokia teise akivaizdžiai naudojama ne pagal paskirtį. Pateikiančio nepagrįstą procesinį dokumentą asmens nesąžiningumas reiškia asmens suvokimą, kad jo reikalavimas yra visiškai nepagrįstas. Galima teigti, kad teismams laikantis tokios pozicijos, baudos paskyrimas už piktnaudžiavimą apeliacijos teise yra sunkiai įmanomas, kadangi labai sunku įrodyti ar apelianas suvokė aiškų savo skundo nepagrįstumą. Galima preziumuoti, kad dėl šios priežasties sunku rasti teismų praktikos, kurioje apelianui būtų paskirta bauda už piktnaudžiavimą apeliacijos teise. Tokioje situacijoje teismai linkę prioritetą teikti asmens teisei į apeliaciją. Ši pozicija grįstina Vilniaus apygardos teismo nutartimi: „Kadangi ieškovė pareiškė visiškai nepagrįstą ieškinį remdamasi tomis pačiomis faktinėmis aplinkybėmis ir įrodymais, kurie jau buvo ištirti ir teisiškai įvertinti keliuose teismų procesiniuose sprendimuose, priimtuose civilinėse bylose tarp tų pačių šalių, teisėjų kolegija daro išvadą, kad pirmosios instancijos teismas ieškovei skyrė baudą už piktnaudžiavimą teise pagrįstai. Kartu teisėjų kolegija atmeta atsakovo prašymą skirti ieškovei baudą už nesąžiningą ir aiškiai nepagrįstą apeliacinį skundą. Atsakovas baudos skyrimą motyvuoja aplinkybe, kad ieškovė pareiškė nesąžiningą ir nepagrįstą ieškinį. Teisėjų kolegija pažymi, kad apeliančės piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis jai pareiškus nesąžiningą ir nepagrįstą ieškinį jau buvo įvertintas pirmosios instancijos teismo – skiriant ieškovei baudą, o CPK 95 straipsnis nenumato galimybės remiantis vien šia aplinkybe vėliau automatiškai bausti šalį už kiekvieną vėlesnę atskirą procesinį veiksmą, atskirai nevertinant paties procesinio veiksmo. Teisėjų kolegijos nuomone, ieškovės apeliacinis skundas, nors ir atmestinas, tačiau iš esmės yra motyvuotas, todėl jo negalima laikyti nesąžiningai pareikštu ir nepagrįstu vien todėl, kad tokiu buvo pripažintas ieškinys. Aiškinant priešingai, būtų pažeista ieškovės teisė į apeliaciją“¹⁴⁶. Tačiau reikėtų pastebėti, kad vien apeliacinio skundo padavimas yra sunkiai įmanoma situacija, nes apeliacinė instancija įvardija procesinį veikimą apskritai – ir pirmoje, ir antroje instancijoje.

Galima teigti, kad baudos skyrimas už piktnaudžiavimą procesu gali būti veiksmingas pažeistų teisių gynimo būdas, tačiau šis institutas teismo iniciatyva taikomas išskirtiniais atvejais, kai nustatomos akivaizdžios piktnaudžiavimo procesu sąlygos: asmens nesąžiningumas, piktnaudžiaujama sąmoningai naudojantis procesinėmis teisėmis

¹⁴⁶ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje A.A. v. V. N. Nr. 2A-487-370/2011.

ir kai tokiu veikimu siekiama ne apginti pažeistą teisę, bet trukdyti bylos nagrinėjimui ar kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims.

3.3. Atsisakymas ginti teisę

Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse 1.137 straipsnio 3 dalyje nustatytas draudimas piktnaudžiauti savo teise bei pasekmės tokio piktnaudžiavimo atveju – teismas gali atsisakyti ginti asmens subjektinę teisę¹⁴⁷. Tais atvejais, kai asmuo pažeidžia šį įstatymo nustatytą imperatyvą, laikoma, kad asmuo piktnaudžiauja teise. Tačiau kiekvienas asmuo turi subjektinę teisę, kurią įgyvendina savo pasirinktu būdu, tai kokių mastu jis turi piktnaudžiauti, kad teismas atsisakytų tokia teisę ginti? Teismų praktikoje vyrauja nuomonė, kad teismas gali atsisakyti ginti tik akivaizdžiai nepagrįstą ieškinį¹⁴⁸. „Teismas gali atsisakyti ginti subjektinę teisę, kuria akivaizdžiai piktnaudžiaujama, nes piktnaudžiavimas teise yra neteisėtas elgesys, todėl teisė negina ir negali ginti asmens, piktnaudžiaujančio teise, interesų“¹⁴⁹. Galima teigti, kad akivaizdus procesinis piktnaudžiavimas gali sudaryti prielaidas neginti materialinės teisės, tačiau svarbu pabrėžti, kad tokie atvejai išimtiniai. Tokį teiginį galima pagrįsti tuo, kad teismai negali suvaržyti asmens teisės ginti pažeistą interesą. Teismo atsisakymas priimti ieškinį nėra pagrindas konstatuoti piktnaudžiavimą teise. Teismų praktikoje taip pat pabrėžtina, kad „aiškiai nepagrįsto ieškinio (skundo) pareiškimas konstatuojamas tada, kai procesinis dokumentas teikiamas ne siekiant apginti pažeistą teisę, o sukelti nepatogumų, trukdžių, rūpesčių“¹⁵⁰.

Piktnaudžiavimu teise žala padaroma ne tik byloje dalyvaujantiems asmenis, tačiau ir pačiai teisinei sistemai. Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis taip pat apibūdinamas kaip objektyvus elgesys, kuris nustatomas remiantis objektyviais išoriniais jo pasireiškimo požymiais. Piktnaudžiavimas yra ne tik tada, kai veiksmas sukelia materialinę žalą, bet ir tada, kai kenkia teisinei sistemai, objektyviai neatitinka sąžiningo elgesio standartų¹⁵¹. Toliau tęsiant mintį, galima paminėti teisės doktrinoje išsakytą poziciją, kad šiai problemai spręsti būtent teismams suteikiama galimybė efektyviai

¹⁴⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 74-2262.

¹⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2018 m. sausio 3 d. nutartis civilinėje byloje AB „Luminor Bank“ v. N.P., E.G., Nr. 3K-3-15-916/2018

¹⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. gruodžio mėn. 12 d. nutartis civilinėje byloje Lindorff Oy v. S.P., Nr. 2-1624-875/2014.

¹⁵⁰ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Perdanga“, UAB „Robotus“, UAB „Stamela“ v. AB „Prospero polis“, Nr. 2-1707/2011.

¹⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. balandžio mėn. 28 d. nutartis civilinėje byloje D.R. v. UAB „Novus rex“, Nr. E3K-3-256-915/2016.

kovoti su piktnaudžiavimu, užkertant kelią dar prieš atsirandant realiems nuostoliams. Kitu atveju kyla didelė rizika, kad visuomenė gali pradėti nepasitikėti teismais, teisingumo įgyvendinimu valstybėje¹⁵². Tačiau, kaip jau buvo minėta, viena didžiausių šių dienų problemų yra didelis teismų darbo krūvis, todėl labai svarbu užtikrinti, kad procesas būtų pradedamas tik dėl realiai pažeistų teisių gynimo. Pasiiekti šį tikslą galima tik atsisakant ginti teisę, kuria yra piktnaudžiuojama. Teismų praktikoje pažymima, kad „egzistuoja viešasis interesas, jog procesu nebūtų piktnaudžiuojama, nes piktnaudžiavimas procesu daro žalą jame dalyvaujantiems asmenims, gindamiesi nuo nepagrįsto reikalavimo jie priversti eikvoti savo lėšas, laiką, patiria neigiamų emocijų. Neužkirtus kelio galimybei teismo procesą naudoti nesąžiningai, priešingai jo tikslams, mažėja pasitikėjimas teismais. Teismas privalo užtikrinti viešojo intereso apsaugą šiuo aspektu, panaudodamas visas jam suteiktas teises“¹⁵³. Taigi, galima teigti, kad teismo teisė taikyti įstatyme nustatytas priemones užkirsti kelią nesąžiningam procesui kartu yra ir teismo pareiga.

Iš atliktos analizės matome, kad 95 straipsnyje tokia teisė, kaip viena iš sankcijų, nėra numatoma, tačiau nereiktų pamiršti, kad draudimo piktnaudžiauti civiliniu procesu principą papildo civilinėje teisėje įtvirtintos normos (Civilinio kodekso 1.137 straipsnis 3 dalis). Taip pat nustačius, kad ieškinys yra akivaizdžiai nepagrįstas, turėtų būti atsisakoma jį priimti remiantis Civilinio proceso kodekso 137 straipsnyje 2 dalyje įtvirtinta norma. Tačiau ieškinio pagrįstumas nustatomas teismui ištyrus visas bylos aplinkybes, todėl ieškinio priėmimo stadijoje tai nustatyti sudėtinga. Apibendrinant būtina pastebėti, kad teismo atsisakymas ginti asmens subjektyviąją teisę gali būti tik išimtinis atvejis, kai piktnaudžiavimas yra akivaizdus. Tokia išvada daroma atsižvelgiant į tai, kad ieškinio priėmimo stadijoje sudėtinga nustatyti ieškinio pagrįstumą, o be pateisinamo pagrindo, teismas negali atsisakyti ginti asmens subjektinės teisės. Jeigu būtų įmanoma formuoti praktiką tokiu keliu, kad piktnaudžiavimas teise nustatomas ieškinio priėmimo stadijoje, būtų galima sumažinti teismų darbo krūvį bei efektyviau spręsti teisinius ginčus, kuriems reikalinga gili ir sudėtinga analizė.

¹⁵² TARUFFO M. *Abuse of Procedural rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer law International, 1999, p. 237.

¹⁵³ Lietuvos apeliacinis teismas. 2014 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Inter Credit“ v. VšĮ „Atviro kodo sprendimai“, Nr. 2-1981/2014.

3.4. Užstatas

Civilinio proceso kodekso 95 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad „kai yra pagrindas manyti, kad ieškinį (pradinį ar priešieškinį), apeliacinį, atskirąjį ar kasacinį skundą, prašymą atnaujinti procesą, pareiškimą ar prašymą ypatingosios teisenos tvarka pateikęs asmuo gali piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis ir neatlyginti bylinėjimosi išlaidų, teismas turi teisę įpareigoti šį asmenį sumokėti užstatą galimų bylinėjimosi išlaidų atlyginimui užtikrinti“¹⁵⁴. Šiuo Civilinio proceso kodekso pakeitimu¹⁵⁵ įvesta naujovė ir numatyta galimybė reikalauti sumokėti užstatą už galimą piktnaudžiavimą procesu. Per nustatytą terminą nesumokėjęs užstato, numatyta pakankamai griežta procesinė sankcija – teismas procesinį dokumentą palieka nenagrinėtą. Šiuo atveju numatytas aiškus apribojimas į teisminę gynybą, todėl nesant objektyvių bei pagrįstų duomenų, kad asmenys gali piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis ir neatlyginti bylinėjimosi išlaidų, įpareigojimas bylinėjimosi išlaidų atlyginimą užtikrinti užstatu gali neproporcingai suvaržyti ar sumažinti asmenims suteiktą teisę kreiptis į teismą bei iškreipti bylos šalių interesų pusiausvyrą¹⁵⁶.

Kadangi šis pakeitimas dar visai naujas, sudėtinga rasti teismų praktikos taikant minėtą straipsnį. Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje savo nutartyje jau rėmėsi minėtu reguliavimu teigdamas, kad „Civilinio proceso kodekse numatytos tarpusavyje koreliuojančios sąlygos įpareigoti pareiškėją sumokėti užstatą bylinėjimosi išlaidų užtikrinimui, t. y. tikimybė, jog pareiškėjas gali piktnaudžiauti jam suteiktomis procesinėmis teisėmis ir išnagrinėjus bylą iš esmės neatlyginti jam priteistų bylinėjimosi išlaidų. Šiuo atveju teismas turi diskrecijos teisę spręsti dėl užstato reikalingumo, taip apsaugant atsakovus nuo nepagrįsto bylinėjimosi kartu užtikrinant pradėto proceso operatyvumą, koncentruotą ir aiškų bylos išnagrinėjimą“¹⁵⁷. Lyginant 95 straipsnyje 1 dalyje įtvirtintas nuostatas, galima teigti, kad jos yra taikomos iš esmės nustačius piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis ar siekiant piktnaudžiavimui užkirsti kelią, o šio straipsnio 3 dalies nuostatos paskirtis yra apsaugoti byloje dalyvaujančių asmenų teises į bylinėjimosi išlaidų atlyginimą esant tikimybei, kad asmuo gali piktybiškai vengti jas atlyginti arba yra duomenų, jog asmuo piktnaudžiauja teise į teisminę gynybą dėl ko byloje dalyvaujantys asmenys gali patirti nereikalingas ar perteklines bylinėjimosi

¹⁵⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, nr. 36-1340.

¹⁵⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2016-11-08, nr. XII-2751.

¹⁵⁶ Lietuvos apeliacinis teismas. *2018 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje E.R.N., E.R. v. A.S., UAB „Venterma“*, Nr. e2-37-196/2018.

¹⁵⁷ *Ibid.*

išlaidas¹⁵⁸. Tačiau tokioje situacijoje kyla klausimas, kas atsitinka, jei asmens finansinė padėtis neleidžia jam apmokėti užstato? Galima teigti, kad kyla didelis pavojus, jog asmuo užstato neapmokės ir taip gali būti suvaržoma teisė ginti pažeistą interesą. Netinkamas užstato taikymas gali iškreipti šalių interesų pusiausvyrą. Iš to seka išvada, kad užstato taikymas galimas tik išimtiniais atvejais ir vargu, ar ši norma bus plačiai taikoma teismų praktikoje.

Kaip matyti iš atliktos analizės, įstatyme įtvirtinta pakankamai priemonių, leidžiančių kovoti su piktnaudžiavimu teise. Apibendrinant įstatyme numatytus padarinius galima teigti, kad bauda yra dažniausiai taikoma atsakomybės priemonė, kurią skiria teismas savo iniciatyva. Bauda išskirtinai taikoma civiliniame procese ir gali būti skiriama visiems dalyvaujantiems byloje asmenis. Ja siekiama ne tik apginti viešąjį interesą, atlyginti išlaidas, bet ir prevenciškai užkirsti kelią piktnaudžiavimui teise. Reikalavimas atlyginti nuostolius yra materialinės teisės dalykas. Galima teigti, kad tai – deliktinės atsakomybės taikymas ir turėtų būti sprendžiamas pagal Civilinio kodekso normas. Nustatyti visus deliktinės atsakomybės požymius ne tik sudėtinga, bet ir užima daug laiko, todėl reikalavimas atlyginti nuostolius ne visais atvejais yra tinkama priemonė. Bylinėjimosi išlaidų paskirstymas svarbus tuo, kad kol kas tai yra realiausias būdas atlyginti dėl piktnaudžiavimo teise patirtus nuostolius. Užstato pritaikomumas problematiškas, nes kyla pavojus dėl asmens teisėtų interesų suvaržymo, kai jo materialinė padėtis, paskyrus užstatą sąlygotų pažeistos teisės gynybos suvaržymą. Atsisakymas ginti teisę, kuria piktnaudžiuojama, užskirtų kelią pradėti nepagrįstus teismo procesus ir taip sumažintų teismų darbo krūvį. Tačiau aptariamas atsisakymas galimas tik dėl akivaizdaus piktnaudžiavimo, nes kitu atveju rizikuojama nepagrįstai suvaržyti asmens teisę į gynybą. Teismai, nustatę asmens piktnaudžiavimą jam suteiktomis procesinėmis teisėmis, turėtų drąsiau imtis iniciatyvos, šalinti tokius neteisėtus veiksmus ir formuoti sklandžią teismų praktiką.

¹⁵⁸ Lietuvos apeliacinis teismas. 2018 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje E.R.N., E.R. v. A.S., UAB „Venterma“, Nr. e2-37-196/2018.

IŠVADOS

1. Draudimas piktnaudžiavimas teise – bendrųjų teisės principų (teisingumo, sąžiningumo, protingumo) pažeidimas, iš pirmo žvilgsnio formaliai panašus į teisės ginamą ir leidžiamą bendro pobūdžio elgesio modelį. Šiuo draudimu siekiama užkirsti kelią naudotis teise priešingai jos paskirčiai. Piktnaudžiavimo teise draudimas kaip savarankiškas teisės institutas reguliuojamas tiek civilinės teisės, tiek civilinio proceso teisės normų. Draudimo piktnaudžiauti teise instituto teorinė analizė parodė, kad teisės moksle šis klausimas tyrinėjamas nepakankamai ir fragmentiškai. Mokslinės analizės stoka galėjo sąlygoti šios teisinės kategorijos nepakankamą apibrėžtumą ir sunkumus vertinant, koks konkretus elgesys galėtų būti laikomas piktnaudžiavimu teise.
2. Analizuoti Lietuvos teismų praktikos pavyzdžiai parodo draudimo piktnaudžiauti teise praktinio pritaikomumo problemą. Teismų praktikoje piktnaudžiavimas teise suprantamas kaip nepriimtinas, nepateisinamas elgesys, kuris gali būti pripažįstamas tik išimtiniais atvejais. Pripažindami, kad asmuo piktnaudžiauvo teise, teismai dažniausia nepateikia išsamių tokio apsisprendimo motyvų. Todėl iš teismų praktikos nėra įmanoma spręsti, kaip draudimo piktnaudžiauti teise institutas gali būti pritaikytas konkrečiu atveju. Taip pat teismų praktikoje susiduriama su problema, kai draudimo piktnaudžiauti teise institutas aiškinamas kaip sudėtinė sąžiningumo principo dalis, neformuojant bendrų piktnaudžiavimo teise požymių, kurie leistų konstatuoti piktnaudžiavimą teise savarankišku atskiru pagrindu.
3. Bauda už piktnaudžiavimą civiliniu procesu yra dažniausiai taikoma atsakomybės priemonė. Reikalavimas atlyginti nuostolius, atsiradusius dėl piktnaudžiavimo teise, yra materialinės teisės prigimties, todėl jo kvalifikavimui būtina įrodyti visas įstatyme numatytas civilinės atsakomybės sąlygas, kas dažnai yra labai sudėtinga. Dėl šios priežasties nuostoliai už piktnaudžiavimą teise atlyginami retai. Bylinėjimosi išlaidų paskirstymas gali užtikrinti veiksmingesnį patirtų nuostolių atlyginimą nei reikalavimas pagal materialinės teisės normas, todėl teismai turėtų bandyti aktyviau taikyti šias nuostatas. Galimų bylinėjimosi išlaidų užstato institutas yra naujas, tačiau aktyvus jo taikymas yra abejotinas dėl realios grėsmės, jį pritaikius, užkirsti kelią ginti pažeistą interesą teisme. Galima teigti, kad veiksmingai taikomos poveikio priemonės gali ne tik sustiprinti asmens atsakomybę teisingai įgyvendinti jam suteiktas subjektines teises, bet ir teisingiau

bei ekonomiškiau atlyginti dėl piktnaudžiavimo patirtus nuostolius. Šiuo metu vyraujančioje praktikoje asmeniui nėra užtikrinamas žalos atlyginimas dėl piktnaudžiavimu sukeltų padarinių. Todėl svarbu, kad teisinis reguliavimas šiuo klausimu būtų tobulinamas.

4. Efektyvus draudimo piktnaudžiauti teise instituto įgyvendinimas galimas tik tuo atveju, jeigu teismai aktyviau aiškina ir taikys draudimo piktnaudžiauti teise institutą kaip savarankišką teisinę konstrukciją, taikys įstatyme numatytas poveikio priemones. Tam būtinos doktrininės prielaidos, todėl teisininkai turėtų nuolat analizuoti šio instituto teisinį reglamentavimą, tirti jo požymius ir vertinti jo atpažinimo galimybes. Visuomenė taip pat turėtų žinoti, kad už piktnaudžiavimą teise gali būti pritaikytos atitinkamos poveikio priemonės. Būtina užtikrinti, kad visuomenė būtų supažindinta su draudimo piktnaudžiauti teise institutu: toks uždavinys turėtų būti keliamas valstybei kuriant ir realizuojant teisinio švietimo priemones. Tinkamai supažindinus visuomenę su draudimo piktnaudžiauti teise turiniu bei teisininkams aktyviau analizuojant šį teisinį institutą, piktnaudžiavimu teise atvejų gali sumažėti.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Teisės aktai

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 36-1340.
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 1964, nr. 19-139.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 89-2741.
6. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas. *Valstybės žinios*, 2005, nr. XII-1868.
7. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1999, nr. 13-308.
8. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XI-1480 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018-02-27]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.403087>>.
9. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2016-11-08, nr. XII-2751.
10. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2014-10-16, nr. XII-1241.
11. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011-06-21, nr. XII-1480.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”*. *Valstybės žinios*, nr. 12/95.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos*

Respublikos Konstitucijai”. *Valstybės žinios*, nr. 12/99-27/99-29/99-1/2000-2/2000.

3. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Administracinių bylų teisenos įstatymo 57 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo 10 straipsnio 4 dalies (1999 m. lapkričio 25 d. redakcija), 11 straipsnio (1999 m. lapkričio 25 d. redakcija) 1, 2 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai”. *Valstybės žinios*, nr. 7/04-8/04.

Tarptautiniai, Europos Sąjungos ir užsienio valstybių teisės aktai

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.
2. Prancūzijos civilinis kodeksas [interaktyvus, žiūrėta 2018 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą:
<https://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1950/13681/version/3/.../Code_22.pdf>.
3. Vokietijos Federacinės Respublikos Civilinis kodeksas. Federal Law Gazette, 2002, 2003 [interaktyvus, žiūrėta 2018 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą:
<https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.pdf>.
4. Italijos civilinis kodeksas [interaktyvus, žiūrėta 2018 m. balandžio 18 d.]. Prieiga per internetą:
<<http://iuccommonsproject.wikispaces.com/file/view/The+Italian+Civil+Code++Property+Rights.pdf>>.

II. Specialioji literatūra

1. AVIŽA, S., BOSAITĖ, A., BRAZDEIKIS, S. ir kiti. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Justitia, 2009.
2. ARLAUSKAS, S., JOKUBAUSKAS, R. Sąžiningumo principas prievoliniuose teisiniuose santykiuose. *Jurisprudencija*, Nr. 20(4), 2013.
3. BAUBLYS, L., et al. *Teisės teorijos įvadas: vadovėlis*. Vilnius: Leidykla MES, 2012.
4. BOLGAR, V. Abuse of Rights in France, Germany, and Switzerland: A Survey of a Recent Chapter in Legal doctrine // *Louisiana Law Review*. 1975, Nr. 35, p. 1115–1121. [žiūrėta 2018-04-09]. Prieiga per internetą: <<http://www.heinonline.org>>.

5. BRAZDEIKIS, A., NEKROŠIUS, V., SIMAITIS, R., VĖBRAITĖ, V. *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.
6. BRAZDEIKIS, A. *Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.
7. BRAZDEIKIS, A. Reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu. *Teisė*, 2010, Nr. 75.
8. CHENG, B. *General principles of law: as applied by international courts and tribunals*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
9. C.H. VAN RHEE. *The law's delay an introduction. The law's delay: essays on undue delay in civil litigation*. Antwerp: Intersentia, 2004.
10. DRIUKAS, A; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika. III tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.
11. DRIUKAS, A; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
12. KAMM, F. M. Rights. In *The Oxford handbook of jurisprudence and philosophy of law*. Ed. by Jules Coleman e. a. Oxford: Oxford university press, 2002.
13. LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; ir NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2004. t. 1.
14. MANCINI, F. Short Note on Abuse of Procedure in Community Law. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999.
15. MIKELĖNAS, V., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2001.
16. MIKELĖNAS, V. Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos (1). *Justitia*, 1996, Nr. 1.
17. MIZARAS, V. *Civilinių teisių įgyvendinimas ir gynimas: Bendroji dalis: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2004.
18. SIMAITIS, R. *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese*. Vilnius: Justitia, 2007.
19. TARUFFO M. *Abuse of Procedural rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer law International, 1999.
20. VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004.
21. VALANČIUS, V., BRAZDEIKIS, A. Kitoks požiūris į nuostolius dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu. *Jurisprudencija*, Nr. 18(4), 2011.

22. VITKEVIČIUS, P., VĖLYVIS, S., MIKELĖNAS, V. ir kiti. *Civilinė teisė*. Kaunas: Vajusta, 1997.

III. Teismų sprendimai

1. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1975 m. vasario 21 d. sprendimas *Golder prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 4451/70, Serija A Nr. 18.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2018 m. sausio 3 d. nutartis civilinėje byloje AB „Luminor Bank“ v. N.P., E.G., Nr. 3K-3-15-916/2018.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. balandžio mėn. 28 d. nutartis civilinėje byloje D.R. v. UAB „Novus rex“, Nr. E3K-3-256-915/2016.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. kovo mėn. 16 d. nutartis civilinėje byloje AB „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija“, v. UAB „Agerona“, Nr. 3K-3-159-421/2016.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. vasario mėn. 18 d. nutartis civilinėje byloje V. N. v. B.Č., Nr. 3K-3-52-313/2015.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. gruodžio mėn. 12 d. nutartis civilinėje byloje Lindorff Oy v. S.P., Nr. 2-1624-875/2014.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. kovo mėn. 14 d. nutartis civilinėje byloje Coface Austria Kreditversicherung AG v. UAB „Kukabara“, Nr. 3K-3-146/2013.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. lapkričio mėn. 16 d. nutartis civilinėje byloje J.G., V.G. v. UAB „Minera“, Nr. 3K-3-486/2013.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2012 m. liepos mėn. 9 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Klaipėdos šaldytuvų terminalas“ v. BUAB „Koralita“, Nr. 3K-3-346-2012.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. rugsėjo mėn. 20 d. nutartis civilinėje byloje D.B. v. D. P., D. P., Nr. 3K-3-351-2011.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Maxima LT“ v. UAB „Natūralios sultys“, Nr. 3K-3-94-2010.

12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2009 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje, V.K., D.K. v. Marijampolės apskrities viršininko administracija, Nr. 3K-3-181/2009.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 m. gruodžio mėn. 1 d. nutartis civilinėje byloje R.B v. P.B., Nr. 3K-3-576/2008.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 m. balandžio 1 d. nutartis civilinėje byloje A.N. v. R.R., Nr. 3K-3-203/2008.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2009 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje N.S. v. I.R., Nr. 3K-3-287/2009.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2007 m. lapkričio mėn. 12 d. nutartis civilinėje byloje A.B., Nr. 3K-3-406/2007.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2007 m. spalio mėn. 12 d. nutartis civilinėje byloje A.B. Nr. 3K-3-406/2007.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2005 m. balandžio 4 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Oruva“ ir Ko” v. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Mažeikių rajono skyriaus, Nr. 3K-3-224/2005.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2004 m. spalio mėn. 11 d. nutartis civilinėje byloje Vilniaus miesto savivaldybės taryba v. Ž. Arbočius, Nr. 3K-3-529/2004.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2002 m. kovo mėn. 20 d. nutartis civilinėje byloje 305-oji daugiabučio namo savininkų draugija „Bokštas“, v. Vilniaus miesto savivaldybės rejestro taryba, Nr. 3K-3-512/2002.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2001 m. spalio mėn. 24 d. nutartis civilinėje byloje G. Kikalienė v. AB „Turto bankas“, Nr. 3K-3-999/2001.
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2001 m. lapkričio mėn. 8 d. nutartis civilinėje byloje AB „Kasyba“ v. AB „Lietuvos taupomasis bankas“, Nr. 3K-7-861/2001.
23. Lietuvos apeliacinis teismas. 2018 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje E.R.N., E.R. v. A.S., UAB „Venterma“, Nr. e2-37-196/2018.
24. Lietuvos apeliacinis teismas. 2014 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Inter Credit“ v. VšĮ „Atviro kodo sprendimai“, Nr. 2-1981/2014.

25. Lietuvos apeliacinis teismas. 2013 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje G.R., O. R. v. UAB „Valnetas“, Nr. 2-2682/2013.
26. Lietuvos apeliacinis teismas. 2013 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje R.P., L.P. v. UAB „Plusta“, Nr. 2-2570/2013.
27. Lietuvos apeliacinio teismo. 2013 m. balanžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Bankr „Eura“ v. UAB „Transeuda“, Nr. 2-1206/2013.
28. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. vasario 14 d. nutartis civilinėje byloje UAB „JUMPS“ v. UAB „Betogama“, Nr. 2-904/2013.
29. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Perdanga“, UAB „Robotus“, UAB „Stamela“ v. AB „Prospero polis“, Nr. 2-1707/2011.
30. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2005 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Militzer and Munch Fortransas“ v. Lex System GmBh, Nr. 2-239/2005.
31. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2004 m. rugpjūčio 3 d. nutartis civilinėje byloje AB „Klaipėdos hidrotechnika“ v. VĮ „Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija“, Nr. 2-383/2004.
32. Šiaulių apygardos teismas. 2015 m. gruodžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Lindorff Oy v. V. K., Nr. E2A-1138-357/2015.
33. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje A.A. v. V. N. Nr. 2A-487-370/2011.
34. Kauno apygardos teismas. 2011 m. sausio 20 d. sprendimas civilinėje byloje E. Š. v. R.G., Nr. 2-941-260/2011.
35. Šiaulių apylinkės teismas. 2015 m. rugsėjo mėn. 30 d. nutartis civilinėje byloje R.V. v. V.Š., Nr. 2-3548-772-2015.

IV. Kiti teisės šaltiniai

1. *Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso I-III dalių projekto* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018-04-09]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=bnp209lqw&documentId=TAIS.147584&category=TAK>>.
2. *Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso IV-VII dalių projekto* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018-04-09]. Prieiga per internetą: <<https://e->

seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=191fum80ed&documentId=TAIS.152966&category=TAK>.

SANTRAUKA

Piktnaudžiavimo teise institutas Lietuvoje: įstatyminis reguliavimas ir teismų jurisprudencija

Visose teisės sistemose piktnaudžiavimas teise – neleistinas elgesys, prieštaraujantis socialinei teisės paskirčiai, kuriuo pažeidžiamos kitų asmenų teisės ir teisėti interesai. Draudimo piktnaudžiauti teise institutas pasižymi tuo, kad tai iš pirmo žvilgsnio teisės ginamas elgesys, įstatymiškai saugomos subjektinės teisės įgyvendinimas. Tačiau visų pirma, piktnaudžiavimas teise – pamatinių, sąžiningumo, protingumo, teisingumo, principų pažeidimas, susijęs su realiu subjektinės teisės įgyvendinimu. Piktnaudžiavimu teise pažeidžiamos objektyviojoje teisėje įtvirtintos konkrečios subjektyviosios teisės sąlygos ir taip peržengiamos teisėto elgesio ribos.

Siekiant tinkamai išanalizuoti draudimo piktnaudžiavimo teise instituto problematiką, magistro darbas pradedamas nuo šio instituto sampratos tyrimo teisės doktrinoje. Toliau analizuojama draudimo piktnaudžiauti teise ir sąžiningumo principo sąveika bei subjektinės teisės įgyvendinimas piktnaudžiavimo teise atveju. Pagrindinėje dalyje tiriamas draudimo piktnaudžiauti teise įstatyminis reguliavimas civilinėje ir civilinio proceso teisėje bei jo pritaikomumas teismų praktikoje. Paskutinioji darbo dalis skirta padarinių analizei. Tokia tyrimo struktūra analizuojamos pagrindinės teisinio reguliavimo, teismų praktikos idėjos, šio instituto pritaikymo problematika.

Magistrinio darbo objektas – draudimo piktnaudžiauti teise instituto įtvirtinimas civilinės ir civilinio proceso teisės nuostatose, jų aiškinimas ir taikymas Lietuvos teismų praktikoje. Lietuvos Respublikos civilinėje teisėje piktnaudžiavimas teise įtvirtintas kaip savarankiškas institutas, tačiau įstatymo leidėjas abstrakčiai suformavo šį draudimą, nenumatydamas pagrindinių turinio elementų, kurie atskleistų šio instituto pritaikymą ginčo situacijoje, todėl teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai draudimo piktnaudžiauti teise institutas taikomas kaip sąžiningumo principo dalis. Esant tokiai situacijai, draudimas piktnaudžiauti teise taikomas kaip pagalbinis įrankis kitų teisės normų atžvilgiu.

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad teismai turėtų aktyviau taikyti draudimo piktnaudžiavimo teise institutą kaip atskirą teisinę konstrukciją, nes šiuo metu nėra suformuota nuosekli šio instituto taikymo praktika. Teismai draudimą piktnaudžiauti teise taiko lakoniškai, todėl svarbu apibrėžti pagrindinius bruožus, kurie aiškiai apibūdintų piktnaudžiavimo teise turinio sudėtį.

SUMMARY

The Principle of Abuse of Rights in Lithuania: Regulation and the Jurisprudence of Courts

In all legal systems, abuse of rights is a prohibited conduct that is contrary to the social purpose of law and violates other persons' rights and legitimate interests. The principle of abuse of rights is, at first sight, a conduct protected by law and the implementation of subjective right, which is protected by law as well. However, to begin with, abuse of rights is a violation of fundamental principles, namely good faith, reasonableness and justice, and is related to the actual implementation of subjective right. Abuse of rights violates the specific conditions of subjective right which are enshrined in the objective right and exceeds the limits of lawful conduct.

In order to properly analyse the issue of the principle of the prohibition of abuse of rights, the master's thesis first covers the concept of this principle in the legal doctrine. Then the correlation between the prohibition of abuse of rights and the principle of good faith is analysed, as well as the implementation of the subjective right in the event of abuse of rights. The main part of the thesis investigates how the prohibition of abuse of rights is regulated in civil law and civil procedure, including its application in practice. The final part of the thesis covers the consequences of abuse. Such research structure is applied to the main ideas of legal regulation, case law and the issue of the application of this principle.

The object of this master's thesis is the consolidation of the principle of abuse of rights in the provisions of civil law and civil procedure, their interpretation and application in the Lithuanian case law. In the civil law of the Republic of Lithuania, the abuse of rights is established as an independent principle; however the legislator has vaguely defined the prohibition, without foreseeing the main elements for applying the principle in the event of a dispute, hence there are examples in case law when the principle of abuse of rights is treated as part of the good faith principle. In that case the prohibition of abuse of rights is applied as an additional tool in respect of other legal provisions.

The research showed that courts should apply the principle of abuse of rights as an independent legal construct more actively, since there is currently no consistent practice of applying this principle. As courts consider the prohibition of abuse of rights laconic, it is important to clearly specify the main aspects of abuse of rights.